BELGİ DERGİSİ

Pamukkale Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Araştırma ve Uygulama Merkezi

Araştırma Makaleleri

Mehmet Emin Elmacı 1205
Kamuoyuna Yansıması Çerçevesinde Mustafa Kemal'in Adının Tanınması ve 1919'a Gelişte Mustafa Kemal

Günver Güneş - Müslime Güneş 1255
Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziyeye Sivil Temelli Direniş; Nazilli Kongreleri

Recep Arslan 1281
Atatürk'ün Balıkesir Ziyaretleri

Süleyman Tekir 1301
Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)

Nermin Zahide Aydın 1327
Urfa ve Çevresinde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1943)

Bayram Akça - Seher Akça 1345
Milas Halkevi ve Faaliyetleri

Muhammet Güçlü 1359
Bodrumlu Mustafa Hilmi (Uran) Bey'in Teke (Antalya) Müstakil Mutasarrıflığı

Mehmet Korkud Aydın 1379
1934 Tarihli Soy Adı Kanunu Uygulamaları ve Malatya Örneği: (Fırat Gazetesi Verilerine Göre)

Mehtap Başarır 1417
Sovyet Rusya'nın 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Feshine Yönelik Türkiye'ye Verdiği Notaların Türk Basınına Yansıması

Nadir Yurtoğlu 1449
İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Deniz Ulaşımı (1938-1950)

Umut Karabulut 1475
Cumhuriyet Tarihçiliğinin Düşündürdükleri Üzerine

Zafer Tangülü - Ozan Karpınar 1487
T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Konuları Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin Eğilimleri

Tahir Kodal 1507
Adnan Menderes Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri (1950-1960)

Efe Sıvış 1525
Türk – Amerikan Müttefikliğinde 'Peşrev' Dönemi: Ödünç Verme-Kiralama Programında Türkiye

Hasan Taner Kerimoğlu 1545
İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Bir Rum Aydını: Yorgaki Effimianidis ve Eserleri

Yaşar Arslanyürek 1563
Halil (Kut) Bey'in Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri

Mithat Aydın 1587
Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri

Başak Ocak 1607
Osmanlı Dönemi'nde Faaliyetlerini Sürdüren İzmir'deki Gayrimüslim Hastaneleri

Resul Yavuz 1625
Modernleşme Döneminde Osmanlı Diplomasisinde Görülen Gelişmeler ve Bunun Osmanlı Hariciye Teşkilatı Üzerindeki Etkileri

Elçin Yılmaz 1651
İngiliz Resmi Belgeleri ve İngiliz Basınında Adana Olayları- 1909

Mehmet Ak 1671
19. Yüzyılın Son Çeyreğinde İngiliz Gezgin'in Gözlemlerine Göre Bir Yörük Beyi

Bülent Çelik 1683
Yeniçerilerin Esnaflaşmasında Orducu Görevinin Rolüne Dair Bazı Tespitler

Özel Bölüm: Kemal Daşcıoğlu Anısına 1701

Yazım Kuralları 1702

BELGİ DERGİSİ

Cilt/Volume 2 Sayı/Number 18 Yaz/Summer 2019

ISSN 2146-4456

BELGİ DERGİSİ

Pamukkale Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Araştırma ve Uygulama Merkezi

1919 senesi Mayısının 19 uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzarai umumiye: Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu grup, Harbi Umumide mağlûbolmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır, bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harbi Umumiye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkilini işgal

Cilt/Volume 2 Sayı/Number 18 Yaz/Summer 2019
19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Atatürk'ün
Samsun'a Çıkışının 100. Yılı Anısına

ISSN 2146-4456

BELGİ DERGİSİ

Pamukkale Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Cilt/Volume 2 Sayı/Number 18 Yaz/Summer 2019
19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a
Çıkışının 100. Yılı Anısına

Sahibi/Owner
Merkez adına Müdür
Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU

Yazı işleri Müdürü/ Journal Administrator
Prof. Dr. Tahir KODAL

Editörler/Editors
Prof. Dr. Mithat AYDIN-Öğr. Gör. Cengiz AKSEKİ

Yayın Kurulu/Editorial Board
Prof. Dr. Mithat AYDIN
(Pamukkale Üniversitesi-Eğitim Fakültesi)
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN
(Atatürk Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü)
Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK
(Fırat Üniversitesi- Eğitim Fakültesi)
Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ
(Ege Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU
(Pamukkale Üniversitesi-Fen Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Süleyman İNAN
(Pamukkale Üniversitesi-Eğitim Fakültesi)
Prof. Dr. Tahir KODAL
(Pamukkale Üniversitesi-Eğitim Fakültesi)
Doç. Dr. Hayri ÇAPRAZ
(Süleyman Demirel Üniversitesi- Fen Edebiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Umut KARABULUT
(Pamukkale Üniversitesi-Fen Edebiyat Fakültesi)

İletişim Adresi/Contact Adresse
Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve
Uygulama Merkezi (Dergi Editörlüğü)
Kınıklı Yerleşkesi 20070, Denizli

Kapak Resmi/Picture of Cover
Bandırma Vapuru-Kurtuluş Savaşında Mustafa Kemal (Atatürk)

Dizgi ve Kapak Tasarımı/Typographical and Cover Design
Öğr. Gör. Gülderen ÇAVUŞ-Cansu EKİNCİ

İngilizce Redaktör/ Copy Editing
Öğr. Gör. Ayşe YAVUZ

Basım Yeri ve Tarihi/Place and Date of Printing
Denizli- 01.07.2019

İletişim için Kurumsal E-posta:
belgidergisi@pau.edu.tr

BELGİ DERGİSİ, Ulakbim, Asosindex ve Sobiad tarafından taranmakta ve Dergipark'ta yer almaktadır.

Belgi (ISSN 21464456), yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Her hakkı saklıdır. Dergide yayımlanan yazıların tüm sorumlululuğu yazarlarına aittir.

Belgi

Dizinler
TR Dizin
INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL
SOBIAD
ROOTINDEXING
JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE
ESJI
Eurasian Scientific Journal Index
www.ESJIndex.org
DRJI
CiteFactor
WorldCat
ROAD
Scilit
Google Akademik
Academic Resource Index
ResearchBib
Crossref
GENERALIMPACTFACTOR
Scientific Journal Impact Factor
TOGETHER WE REACH THE GOAL

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri

Mehmet Emin Elmacı **1205**
Kamuoyuna Yansıması Çerçevesinde Mustafa Kemal'in Adının Tanınması ve 1919'a Gelişte Mustafa Kemal

Günver Güneş - Müslime Güneş **1255**
Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziyeye Sivil Temelli Direniş; Nazilli Kongreleri

Recep Arslan **1281**
Atatürk'ün Balıkesir Ziyaretleri

Süleyman Tekir **1301**
Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)

Nermin Zahide Aydın **1327**
Urfa ve Çevresinde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1943)

Bayram Akça - Seher Akça **1345**
Milas Halkevi ve Faaliyetleri

Muhammet Güçlü **1359**
Bodrumlu Mustafa Hilmi (Uran) Bey'in Teke (Antalya) Müstakil Mutasarrıflığı

Mehmet Korkud Aydın **1379**
1934 Tarihli Soy Adı Kanunu Uygulamaları ve Malatya Örneği: (Fırat Gazetesi Verilerine Göre)

Mehtap Başarır **1417**
Sovyet Rusya'nın 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Feshine Yönelik Türkiye'ye Verdiği Notaların Türk Basınına Yansıması

Nadir Yurtoğlu **1449**
İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Deniz Ulaşımı (1938-1950)

DOI:10.33431/belgi.523548 **Araştırma Makalesi/**Research Article

SOVYET RUSYA'NIN 1925 DOSTLUK VE TARAFSIZLIK ANTLAŞMASI'NIN FESHİNE YÖNELİK TÜRKİYE'YE VERDİĞİ NOTALARIN TÜRK BASININA YANSIMASI

THE REFLECTIONS OF THE NOTES GIVEN TO TURKEY BY SOVIET RUSSIA, FOR DISSOLUTION OF "1925 NONAGRESSION AND NEUTRALITY TREATY" IN TURKISH PRESS

Mehtap BAŞARIR*

Geliş Tarihi/Received:06.02.2019 **Kabul Tarihi/Accepted:**15.05.2019

BAŞARIR, Mehtap, (2019), "Sovyet Rusya'nın 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Feshine Yönelik Türkiye'ye Verdiği Notaların Türk Basınına Yansıması" Belgi Dergisi, C.2, S.18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/II, ss. 1417-1448.

Öz

Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, Sovyet Rusya'nın Dışişleri Bakanı Molotov'un, Türkiye'nin Sovyet Büyükelçisi Selim Sarper'i makamında davet ederek kendisine savaş sırasında meydana gelen köklü değişikler nedeniyle Sovyet hükümetinin Aralık 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın süresini uzatmayacağını ve feshini bildirdiği notaya odaklanmaktadır. Bu odaklanmayla birlikte çalışma, Mart Sovyet Notası ile başlayan ve Haziran Sovyet Notası ile devam eden dönemde, Türkiye'nin dış ilişkilerine yönelik politika değişimlerinin kamuoyuna sunumunun tespitini amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Şubesi'nde, belge tarama metoduyla dönemin ulusal basınında yer alan haberlerin ve özellikle de başyazarların değerlendirmeleri üzerinden elde edilen bilgilerle sürecin işleyişi aktarılmaktadır. Sonuçta anlaşılmaktadır ki, Mart Sovyet Notası ile başlayan döneme ilişkin herhangi bir değerlendirme yapmayan Türk basını, Türkiye'nin nisan başında Sovyet notasına cevap vermesinden hemen sonra, Türk-Sovyet dostluğunu ortaya koymak suretiyle, antlaşmanın tadil edilmesine yönelik olumlu bir bakış açısı sergilemeye başlamıştır. Ancak, Haziran Sovyet Notası ve Londra radyosunun, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik toprak talebini açıkça ortaya sermesinden sonra ise Türk basınında var olan iyimser havanın bu kez kaybolduğu görülmektedir. Nitekim ilgili süreçte başyazarlar, Sovyetlere karşı eleştirel yazılar kaleme almışlardır. İlaveten mezkûr dönemde, Moskova radyosunun, Türkiye'deki gazeteleri faşistlikle suçlamasının ardından, bu kez yazarlar arasında bir de faşistlik tartışmasının başladığı tespit edilmiştir. Çalışma, Türk-Sovyet ilişkisine ait özel bir devre dair ulusal basının, nasıl hareket ettiğini anlatmasıyla alan yazında benzerlerinden ayrılan bir özgünlüğü barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Selim Sarper, 19 Mart 1945 Sovyet Notası, 7 Haziran 1945 Sovyet Notası, Boğazlar,Türk Basını, Kars ve Ardahan*

Abstract

This study focuses on to the Note which was announced by Molotov, the Foreign Minister of Soviet Russia, by inviting Selim Sarper, the Turkey's Ambassador to the Soviet, to his Office, towards the end of World War II, that the Soviet Government does not extend the length of the "1925 Nonaggression and Neutrality Treaty" and announces its dissolution, due to drastic changes that occurred during the war. With this focus, the study, aims to identify the presentation to the public of the policy changes for Turkey's foreign relations, during the period which is starting with the

* Öğr. Gör. Dr., Harran Üniversitesi Birecik MYO, basarirmehtap@hotmail.com, (orcid.org / 0000-0001-6317-7469)

Soviet Note of March and continuing through Soviet Note of June. Within the scope of this aim, by using the document scanning method in the National Library Periodical Publications Department, the implementation of the process is explained in the light of the information obtained from the national press of that era, especially the reviews of the editorials. As a result, it is understood that the Turkish press, which did not make any evaluation regarding the period beginning with the Soviet Note of March, just after Turkey's response at the beginning of April to the Soviet Note, by putting forward the Turkish-Soviet friendship, it has begun to show a positive perspective towards the amendment of the treaty. But, after the Soviet Note of June and after the London radio declared clearly the Soviet territorial demands against Turkey, it can be seen that the optimistic atmosphere in the Turkish press disappeared this time. As a matter of fact, in the relevant process the chief writers wrote critical articles against the Soviets. In addition, in the cited period, after Moscow radio blamed the newspapers in Turkey by being fascist, this time, it was observed that a discussion of the "fascism" began among the authors. The study includes an originality that is different from its peers in the literature, because of its explaining how the national press behaved in a special term for Turkish-Soviet relationships.

Keywords: *Selim Sarper, March 19, 1945 Soviet Note, June 7,1945, Soviet Note, Straits,Turkish Press, Kars and Ardahan*

Giriş

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nı sürdürdüğü dönemde kuzey komşusu Sovyetler Birliği de hemen hemen aynı devletlerle mücadele etmekteydi. Ortak düşman etrafındaki mücadele Ankara ile Sovyet Hükümeti arasında 16 Mart 1921'de Moskova'da Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır.[1] 1921'de tükenmiş ve parçalara ayrılmış Türkiye: Yunanistan, İngiltere, Fransa ve İtalya'ya karşı ulusal mücadelesini sürdürüyordu. Buradan hareketle, iki ülke, *"emperyalizme karşı mücadelelerinde dayanışmalarının yanı sıra iki halktan birinin karşılaştığı herhangi bir zorluğun diğerinin konumunu daha da kötüleştireceğini"* kabul etti ve *"her zaman iki ülkenin karşılıklı çıkarlarına dayanan samimi bir anlayışa ve sürekli dostluk ilişkilerine sahip olma arzusunu"* canlı tuttu. Böylece Moskova Antlaşması bugün Türkiye ile Sovyet Rusya'yı ayıran sınırı sabitledi.[2]

Ardı sıra Türkiye, kurtuluşu için verdiği savaşın akabinde 1923'te imzaladığı Lozan Antlaşması'yla özgür ve egemen bir ülke olarak doğdu[3]. Buradan hareketle, dış politikasını, Lozan Antlaşması'yla gerçekleşen statükonun devam ettirilmesi doğrultusunda belirleyen Türkiye, aynı zamanda savaş sonrası Avrupa'da meydana gelen dengeyi korumaya ve sürdürmeye gayret eden devletlerin de bu değerli çabalarına katkı sunmuştur. Böylece Lozan Antlaşması'ndan sonra, Türkiye, gerek komşu devletlerle, gerekse Balkan ve Orta Doğu devletleri ile kurmaya çalıştığı yakın ilişkiler sayesinde, statükonun kabulünün devam ettirilmesini hedeflemiştir.[4] Bu bağlamda, yeni Türkiye, ilk diplomatik antlaşmasını yine komşusu Rusya ile imzalamıştır. Çünkü Türkiye ile hemen hemen aynı dönemde devrim gerçekleştiren Rusya'da, Çarlık devri sona ermiş ve dolayısıyla Bolşevik devrimiyle doğan Rusya'nın genişleme politikasından eser kalmamıştı. Böylece giderek gelişen iki ülkenin dostluk ilişkileri, 1925 yılında Paris'te tarafsızlık, saldırmazlık ve karşılıklı danışma antlaşmasının imzalanmasını mümkün kılmıştır. Bu antlaşma birkaç kez yenilenmiş ve 20 yıldır süregelen Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmuştur.[5]

İkinci Dünya Savaşı esnasında ise savaşan devletler arasında savaş dışı kalmayı,

1 Figen Atabey, "Montreux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk-Sovyet İlişkileri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 4, Ocak 2014, s. 2.

2 Necmeddin Sadak, "Turkey Faces The Soviets", *Foreign Affairs*, Vol. 27, 1948-1949, s. 451.

3 Sadak, *a.g.m.*, s. 450.

4 Mehtap Başarır, "Türk Basınında İkinci Dünya Savaşı (Tan, Ulus, Cumhuriyet, Akşam Gazeteleri Örneği)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2018, s. 22. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

5 Sadak, *a.g.m.*, s. 450-451.

kendisine en uygun politika biçiminde değerlendiren Türkiye, Lozan Antlaşması'ndan sonra, özellikle, İtalyan tehdidini (sahillerinin hemen dışında yoğun şekilde takviye edilen 12 Ada ve Mussolini'nin Akdeniz için "bizim deniz" şeklinde endişe veren çığlıkları) yakından hissettiği için hem İngiltere ile dostluk kurmak hem de Kurtuluş Savaşı'ndan beri sürdürdüğü Sovyet Rusya ile samimi ilişkilerini devam ettirmek istemiştir. Buradan hareketle Türkiye, hem İtalyan hem de olası Alman tehlikesine karşı İngiltere ve Sovyet Rusya'ya dayanmak istemiştir. Bu politika doğrultusunda, İngiltere ile kurmaya çalıştığı ittifaka Sovyet Rusya'yı da dâhil etmek noktasında umutlu bulunan Türkiye, 19 Ekim 1939'da İngiltere ile içerisinde Fransa'nın da yer aldığı Karşılıklı Yardım Antlaşması'nı imzalamış ancak Sovyet Rusya'yı bu ittifaka bağlayamamıştır.[6] Ancak Türkiye, imzaladığı Üçlü İttifakın ikinci maddesine: *"Sovyetlerle savaşa yol açabilecek hiçbir eyleme katılmama"* biçiminde ilave ettirdiği maddeyi ileri sürerek Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa girmeyeceğini ortaya koymuştur.[7]

Türkiye'nin bu ek protokolü ilave ettirmesine yol açan en önemli gelişme, Rusya'nın Ağustos 1939'da Almanya ile bir Saldırmazlık Paktı imzalaması ve Türkiye'nin de Sovyet tehdidinden emin olmamasıdır.[8] Çünkü Almanlarla yaptığı görüşmelerde Molotov'un Boğazlar meselesini gündeme taşıdığı bilinmektedir. Bu konuda yani Rusya'nın Boğazlarla ilgili isteklerini değerlendiren Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen : *"Türkiye için Boğazlar üzerinde egemenlik haklarının korunması bir ölüm kalım meselesidir. Ancak Montreux Antlaşması'nın bazı maddelerinde Rusların savaş gemilerini geçirebilmesine izin verecek bazı düzenlemelerin yapılmasının düşünülebileceğini"* aktarmıştır.[9] Boğazlar meselesinin böylece savaş ortamında yeniden gündeme gelmesi Türkiye'nin Sovyetlere karşı çekincesinin doğmasına da yol açmıştır. İlaveten Türkiye'yi Batı'dan koparmak isteyen Rusya bu noktada başarı sağlayamayınca, Türkiye'yi adeta, kendisine karşı cephe almış bir ülke konumuna taşımıştır. Ancak Almanya, Rusya'ya saldırınca bu kez de Türkiye'nin kendi safında Almanya'ya karşı savaşa girmesinde ısrarcı olan Rusya, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda ona toprak vaadinde dahi bulunmaktan geri durmamıştır. Fakat savaşın kaderinin giderek Müttefiklerin lehine değişmesinin ardından bu kez Rusya, Türkiye'nin savaşın galipleri Müttefiklerle eşit haklara sahip olamayacağının altını çizerek, Türkiye'nin mukadderatıyla baş başa bırakılmasını dillendirmiştir.[10] Bu nedenle savaşın sonuna doğru yani 19 Mart 1945'te Sovyet Hükümeti, 1925 tarihli Saldırmazlık ve Dostluk Antlaşması'nı geçersizliğini duyurarak ve antlaşmanın yeni şartlara uyarlanmasını talep ederek, basını ve radyosu vasıtasıyla mantıklı herhangi bir neden sunmadan Türkiye'ye karşı öfkeli bir kampanya başlattı.[11]

Bu çalışma, savaşın sona ermesine yakın bir zamanda Sovyetlerin Türkiye'ye verdiği 19 Mart 1945 ve 7 Haziran 1945 tarihli notaların ardı sıra Türk-Sovyet ilişkilerine dair, dönemin Türk basını üzerinden değerlendirmeler sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışma, aşağıdaki araştırma soruları üzerine çerçevelenmektedir:

i. 19 Mart 1945 Sovyet Notası üzerine Türkiye'de basın mevzuyu, nasıl bir yaklaşım sergileyerek kamuoyuna taşımıştır?

6 Başarır, *a.g..t.*, s. 23-25.

7 Yaşar Semiz, Birol Akgün, "Dostluktan Krize: İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk-Rus İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, , C. 7, S. 14, 2007, s. 241.

8 Sadak, *a.g.m.*, s. 453.

9 Semiz, Akgün, *a.g.m.*, s. 241.

10 Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK, Ankara 1999, s. 314. Diğer taraftan savaş sürecinde Almanya ile ilişkileri bozulan Sovyetler Birliği, bu kez Almanya ile savaşa tutuşması sonrasında 13 Ağustos 1941'de Türkiye'ye, İngiltere ile birlikte verdiği müşterek notasında Montreux Sözleşmesi'ne tamamen bağlı oluğunu ve Boğazlar üzerinde herhangi bir talebinin bulunmadığını da ilan etti. Ancak Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik tutumu İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru yeniden değişecektir. Ömer Erden, "II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Rusya'nın Boğazlarla İlgili Talepleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 34, s. 259.

11 Sadak, *a.g.m.*, s. 458.

ii. 7 Haziran 1945 Sovyet Notası sonrası Türkiye'deki basında, hangi tartışmalar yürütülmüştür?

1. 19 Mart 1945 Tarihli Sovyet Notası ve Türk Basını

Stalin, Yalta Konferansı çerçevesinde, savaş süresince Türkiye'nin *"iki taraf arasında gidip geldiği ve kazanacak taraf üzerinde çeşitli spekülasyon yaptığı"* iddiasını öne sürmüş ve ardından da Montreux Antlaşması'nın artık çağ dışı kaldığı söylemini açıktan, diplomasi masasında dillendirmeye başlamıştır.[12] Böylece Sovyetler Birliği Yalta Konferansı'nda Boğazlar ile ilgili taleplerini daha katı bir şekilde ifade etmeye başladı. Konferansta Stalin Rus gemilerinin Boğazlardan geçeceği zaman Türkiye'nin onayına bağlı kalmak istemediğini ve bundan dolayı Süveyş Kanalı'na benzer yeni bir sistemin oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Buna cevaben Churchill, denize dar bir çıkışı olan Karadeniz'de Rusların menfaatleri ile bugünkü pozisyonlarının anlaşmada revize dilmesinin İngiliz talebi olduğunu ortaya koydu.[13] Konferansta Amerika da İngiltere gibi Boğazlardan geçiş konusunda Rusya'ya daha geniş bir serbestlik tanınmasını kabul etmekle beraber, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını ihlal edecek bir statüye taraftar değildi. Neticede Yalta Konferansı'nda konunun Londra'da toplanacak Dışişleri Bakanları toplantısında ele alınması[14] ve ele alınacak bu konuda Türklerin bağımsızlıklarına ve dürüstlüklerine saygı duyulacağına dair güvence verileceği konusunda bilgilendirilmeleri kararına varıldı. Mezkûr konu ile ilgili olarak Türkleri derhal bilgilendireceklerini söyleyen Stalin, Türklerden gizli bir şey saklamanın imkânsız olduğunu ve bu güvencenin belirtilmesi gerektiğini ifade etti. Sonunda, Montreux revizyonunun Londra'da ilk dışişleri bakanları toplantısında görüşülmesi gerektiği kabul edildi[15] fakat Londra'da toplanan Dışişleri Bakanları toplantısında bu konuda bir görüşme olmadı.[16] Ancak Türkiye ile mevcut ilişkilerini revize etmek isteyen Sovyetler Birliği bizzat harekete geçecektir. Böylece 19 Mart 1945'te Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına davet ederek 20 yıldır yürürlükte olan 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın süresinin uzatılmayacağını ve savaş döneminde ortaya çıkan *"derin değişimler"* nedeniyle hükümetinin mezkûr antlaşmayı fesih etmek istediğini aktarmıştır.[17] Bu gelişme üzerine 22 Mart tarihli gazeteler Türk-Sovyet Anlaşması'nın uzatılmayacağına dair haberi kamuoyuna duyurmuşlardır:

> *"Sovyetler Birliği Komiseri Molotov, Sovyet hükümetinin, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'te imzalanan ve süresi 17 Aralık 1945'te bitecek olan Türk-Sovyet Antlaşması'nın, iki taraf dostluk münasebetlerinin devam ettirilmesi bakımından değerini takdir etmekle birlikte, İkinci Dünya Savaşı esnasında meydana gelen derin değişikliklerden dolayı bu antlaşmanın yeni şartlara uygun bulunmadığı ve ciddi surette iyileştirilmeye muhtaç bulunduğu cihetle, hükümetinin, mezkûr anlaşmanın feshi hususundaki arzusunu, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e bildirmiştir."*[18]

Erden'e göre aslında bu fesih Türkiye açısından sürpriz olmamıştır. Çünkü Sarper, fesihten önce gönderdiği telgrafında Rusların, Saracoğlu'nun 1939'da Moskova ziyareti esnasında söz edilen Boğazlarla ilgili taleplerini unutmadıklarını bu mesele ile alakalı

12 Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 257-258.

13 Hakan Özden, The Diplomatic Maneuvers of Turkey in World War II, Karadeniz Araştırmaları, , Sayı 37, Bahar 2013, s. 107.

14 Erden, a.g.m., s. 259.

15 Özden, *a.g.m.*, s. 107.

16 Erden, *a.g.m.*, s. 259.

17 Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945" , *Türk Dış Politikası*, C. 1, (Editör Baskın Oran), İletişim, İstanbul 2014, s. 472.

18 Cumhuriyet, 22 Mart 1945, s. 1.

olarak 1925 Antlaşmasını feshetmelerinin beklenmesi gerektiğini bildirmiştir.[19] Bu konuda yabancı basında özellikle de Sovyet basınında çıkan haberleri ve makaleleri yayınlamaya devam eden gazetelerden Cumhuriyet gazetesi, İzvestiya gazetesindeki başmakaleyi okuyucularına sunarak mevzu hakkında şu haberi geçmiştir:

> *"Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması 17 Aralık 1925 günü Paris'te imza edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda milletlerarası münasebetlerde mevcut umumi kararsızlık şartları içinde Sovyet-Türk Antlaşması bu iki memleketin barış ve dostluk içinde yaşamak arzularının bir ifadesiydi. Sovyetler Birliği yabancı müdahalesine karşı, Türkiye Cumhuriyeti de istiklali için giriştiği ve Sovyetler Birliği'nden yardım gördüğü savaşı henüz bitirmemişlerdi. İşte bu dostluk münasebetleri bu esaslar üzerine kurulmuş ve bu münasebetlerle 1925 tarihli Sovyet-Türk Antlaşması ile ahdi bir mahiyet almıştı. Ancak birçok kez uzatılan antlaşmayı, İkinci Dünya Harbi esnasında vukua gelen derin değişiklikler neticesinde, Sovyet Hükümeti feshetmek arzusundadır."*[20]

Sovyet basınında yer alan yazının son bölümünden anlaşılacağı üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrası kartların yeniden karıldığı dönemde Sovyetler Birliği, galibiyetin kendisine kazandırdığı güç ile savaş sonrası dönemde gücünü rahatlıkla kullanabileceği bir zemini inşa etmek niyetindedir. Bu nedenle Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı koşulları altında süregelen Türk-Sovyet ilişkilerinden pek de memnun olmadığını hissettirecektir. Yaşanılan bu gelişmeler üzerine dönemin Türk basını, doğrudan yorum yapmak yerine dış basında çıkan haberleri yayınlama tarzında bir yayın politikası benimseyecektir.

Bu noktada basın, mezkûr mevzu üzerinde daha çok İngiliz basınında yer alan haberleri kamuoyuna yansıtarak, bir nevi Türkiye'nin müttefiki İngiltere'nin tavrına odaklanmış bir hal içerisinde adeta *"bekle-gör"* politikasını tercih etmiştir. Güvenir'e göre, bunun temel nedeni, Türk hükümetinin Sovyetler Birliği'nin gerçek niyetini ve bunun karşısında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumunun ne olacağını kavramak üzere bir süre sessiz kalarak gelişmeleri izleme kararıdır. Zaten nota karşısında Türk hükümeti resmi bir açıklama dahi yapmamıştır. Türk basının ise Sovyet basını ve radyosundaki yayınlara cevap vermesi, daha sonraki aylar içerisinde özellikle de Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebini açıkça ortaya sermesinden sonra başlamıştır.[21] Türk basınının sessiz kaldığı süreçte, basında yer alan değerlendirmelerde yoğun biçimde İngiliz gazetelerinin yorumları öne çıkmaktadır. Ulus gazetesi, Daily Mail gazetesinin siyasi muhabirine dayanarak bu hareketin Karadeniz bölgesi meselelerini aydınlatmak bakımından ilk hareket olduğuna dikkat çekerek, Boğazlar'da kontrolün 1936 Montreux Sözleşmesi gereğince Türklerin elinde olduğu hatırlatmakta ve ardından yeni bir antlaşma için Rusların ileri süreceği bütün tekliflerde bu noktanın belirtilmesinin beklendiğini kaydetmektedir. Yine Ulus gazetesi, Times gazetesinin siyasi muhabirine dayanarak, Rusların Boğazlar'la ilgili olarak Montreux Antlaşması'nda değişiklik isteyebileceğini kamuoyuna aktarmıştır.[22] Anlaşılacağı üzere İngiliz gazeteleri fesih olayını, Sovyet Rusya'nın Boğazlarla ilgili memnuniyetsizliğine vurgu yaparak, ele almışlardır. Yani İngiliz basınına göre, fesih olayının ardı sıra Sovyet Rusya mevcut Boğazlar antlaşması Montreux Antlaşması'nı değiştirmek isteyecektir.

Bu süre zarfında Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Hasan Saka ABD Büyükelçisi Laurence Steinhardt'a Sovyetler Birliği'nin Boğazlar konusunu sadece Karadeniz'de sahil bulunan ülkelerin ele alması gereken bir konu haline getirme eğiliminden bahsetmiş, ancak Amerika'nın dış politikasını yönlendirenlerin bu gelişmelere fazla önem vermemeleri ve konu üzerinde bölünmeleri Türkiye'nin beklediği desteği baltalamıştır.[23] Neticede

19 Erden, *a.g.m.*, s. 259

20 Cumhuriyet, 22 Mart 1945, s. 1.

21 O. Murat Güvenir, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 31, İstanbul 1991, s. 204.

22 "Türk-Sovyet Paktının Moskova Tarafından Feshine Dair Yankılar", *Ulus*, 23 Mart 1945, s. 5.

23 Deringil, *a.g.e.*, s. 260.

Sovyet-Türk Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Rusya tarafından feshedildiğine dair verilen haberler özellikle Avrupa'da siyasi bakımdan her şeyin çok iyi gitmediğini gösteren son işarettir.[24] Böylece siyaseten zor durumda kalan ve özellikle İngiliz gazetelerinin yorumlarını basın aracılığıyla kamuoyuna aktaran Türkiye, harp sonrası meselelerinin münakaşası yapılırken Rusların, Boğazlar'ın rejiminde değişiklik taleplerini ön plana çıkaracağından bahisle bu mesele etrafında bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.

Reuter'in siyasi muhabiri, Rusların Montreux Antlaşması'nı Türkiye ile birlikte değiştirmeyi istediğini ifade etmesinin yanı sıra, bu antlaşmanın uluslararası bir antlaşma olmasına dayanarak Boğazlar meselesinde İngiltere'nin de hayati ilgisi bulunduğuna vurgu yapmıştır. Nitekim bu doğrultuda İngiliz Economist dergisi, Boğazlar Antlaşması'nı değiştirmek isteyen Sovyetlerin Karadeniz'i diğer devletlere bütünüyle kapatmak niyetiyle hareket ederek Akdeniz'de tam bir geçiş serbestliği hakkı elde etmek istediği çıkarımında bulunmuştur. Bu çıkarımının ardından Economist, Türk-Rus münasebetlerinde herhangi bir değişikliğin bugünkü durumda muhakkak surette Türk Boğazları'nın uluslararası rejimine dokunacağının altının çizmekle kalmamış, Rusların Akdeniz'e çıkmak hürriyetini elde etmek için çaba sarf etmelerinin bir İngiliz-Rus anlaşmazlığı doğuracağına da dikkat çekmiştir.[25] Fark edileceği üzere Boğazlar bölgesini kendi emniyet sahası içerisinde değerlendiren İngiltere açık biçimde Boğazlar rejiminde tek taraflı bir değişikliğe sessiz kalmayacağını, dolayısıyla da Rusların bu noktada ısrarının mevcut İngiliz-Rus ikili ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini basın organları üzerinden kamuoyunun dikkatine sunmuştur. Bu bakımdan İngiltere, Rusya'nın aldığı bu son kararın, harp sonrası meselelerinin ele alındığı bir dönemde, Sovyet dış siyasetinin yeniden tanzimi doğrultusunda atılan ilk adım olarak değerlendirse de bu adımın İngiliz-Rus ilişkilerine olumlu katkı sunmayacağını da dikkat çekmiştir.[26] Zaten Türk basınının nota sonrası yorum yapmayarak dış basından bilgiler aktarmak istemesinin altında da, Sovyetler Birliği'nin bu talebine başta İngiltere'nin sıcak bakmayacağı düşüncesi yatmaktadır.

Nitekim Boğazlar bölgesinin kendi emniyet sahası içerisinde değerlendiren İngiltere'nin Boğazlar meselesi üzerindeki hassasiyetinin bilinmesine rağmen Sovyet Rusya'nın bu denli rahat hareket edebilmesini bir İsviçre gazetesi şu şekilde değerlendirmektedir:

> *"Rusya'yı şimdi kim tehdit edebilir? Batı'da Alman tehdidi bertaraf edilmiştir. Doğuda da Amerika, Japonya'ya karşı savaşmaktadır. Berlin'in işgali bir zaman meselesi olduğundan, Rusya elleri serbestmiş gibi Batı hudutları hususunda şimdiden hareket edebilir. Türkiye'nin dileği siyaset itibariyle Moskova'da ve Londra'da aynı mesafede bulunmaktadır. Ancak Sovyetler Birliği, Rusya'nın bütün tarihi boyunca, Türkiye'den azami derecede faydalanmak istemektedir. Almanya'ya karşı zafer kazanılmadıkça Türkiye, Londra'dan beklediği yardımı elde edemeyecektir. Çünkü İngiltere Sovyetlerin niyetlerine engel olmak istemiyor. Böylece Sovyetler Birliği hareket serbestliğini kullanıyor. Fakat savaş bitince, İngiltere, Sovyetler Birliği'ni bu hareket serbestliğini kötüye kullanmış addedebilir."*[27]

Cumhuriyet gazetesi de, İngiliz İşçi Partisi'nin gazetesi Daily Herald'da *"Beklenmedik*

24 "Türk Sovyet Münasebetleri ve İngiltere", *Yeni Sabah*, 24 Mart 1945, s. 1, 3. Bu doğrultuda Yeni Sabah gazetesinde, Anadolu Ajansı'nın Londra muhabirine dayanarak, Daily Express gazetesinin *"Üç Büyük Şef Siyasi İşleri Münakaşa Edeceklerdir"* başlığı altındaki yayını gündeme taşınmıştır. Burada Doğu Avrupa'daki İngiliz diplomatların siyasi ve diplomatik durumdan Dışişleri Bakanlığını haberdar etmeleri haberleştirilerek İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in de kabineyi bu hususta bilgilendirdiği aktarılmaktadır. Buna göre San Francisco Konferansı'nın ardından İngiliz, Rus ve Amerikan Dışişleri Bakanları Londra'da toplanarak Sovyet Rusya'nın Avrupa siyasetini münakaşa edeceklerdir.

25 Cumhuriyet, 24 Mart 1945; Akşam, 24 Mart 1945; "Türk Sovyet Münasebetleri ve İngiltere", *Yeni Sabah*, 24 Mart 1945, s. 1, 3.

26 Cumhuriyet, 24 Mart 1945; Akşam, 24 Mart 1945; "Türk Sovyet Münasebetleri ve İngiltere", *Yeni Sabah*, 24 Mart 1945, s. 1, 3.

27 "Türk Sovyet Münasebetleri ve İngiltere", *Yeni Sabah*, 24 Mart 1945, s. 3.

Türk-Rus Olayı" başlığı altında çıkan yazı üzerinden, Rusya'nın kararının, önceden, İngiltere'ye ve Amerika'ya hiç bildirmediğini aktarmakta, dolayısıyla durumu önceden müttefiklerine bildirmeyen Rusya açısından hadisenin esef verici bulunduğunu ön plana çıkartmaktadır. Yine Cumhuriyet gazetesi, İsviçre basınına göre Boğazlar meselesinin, yeni Rusya'nın hakiki niyetlerini açığa vurmasında en iyi mihenk taşı teşkil edecek hadise kabul edildiğini bildirmektedir.[28]

1925 tarihli Türk-Sovyet Antlaşması'nın feshine dair Sovyetlerin açıklamaları ve özellikle İngiliz basınının yorumlarından yaklaşık iki hafta sonra Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper Ankara'ya geldi. Sarper, Ankara'da bulunduğu altı haftalık istirahat döneminde Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi S. Vinogradov ile birkaç resmi olmayan görüşme gerçekleştirmiştir.[29] Bu görüşmelerde amaç yeni bir anlaşma taslağının ana hatlarını belirlemek ve iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğine ilişkin fikir alışverişinde bulunmaktı. Görüşmeler sırasında Sarper yeni hazırlanacak anlaşmanın en azından önceki anlaşmaya eşit düzeyde olması gerektiğini ifade ederek iki ülke arasında ittifak anlaşması imzalanmasının olanaklı olduğunu vurgulamış ve Türkiye'nin iki ülke arasındaki işbirliğini müttefikliğe kadar ileri taşımaya hazır olduğundan maksatla Sovyetlere bir dostluk ve ittifak anlaşması önermiştir. Böylece Sarper yeniden Moskova'ya döneceği 24 Mayıs tarihine kadar Ankara'da bulunduğu süre içerisinde Türk-Sovyet ilişkilerini iyileştirmek üzere çalışmıştır.[30]

Mart Sovyet Notası etrafında belli bir süre sessizliğini koruyan Türk basınında, ancak 4 Nisan tarihinden sonra yani Türkiye'nin cevabı notasının ardından Türk-Sovyet ilişkilerine yönelik olumlu değerlendirmelere rastlanmaktadır. Buradan hareketle Türk hükümetinin, Dışişleri Bakanı Hasan Saka aracılığıyla Sovyet Rusya'nın kendisine verdiği notaya ilişkin cevabi notasının metni aşağıdadır:

> *"Sovyet hükümeti 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanmış olan Türk-Sovyet Antlaşmasını, bu baptaki protokol hükümlerine uygun biçimde, feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye hükümetine bildirmiştir. Sovyet hükümeti, Cumhuriyet hükümetine, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında dostane münasebatı yürütmeye hizmet etmiş olan işbu antlaşmanın kıymetini takdir etmekle beraber özellikle son İkinci Dünya Savaşı esnasında meydana gelen adı geçen antlaşmanın yeni şartlara uygun bulunmadığını ve ciddi tadillere ihtiyaç gösterdiğini gözlemlemek lüzumunda kaldığını bildirmiştir. Meseleyi inceledikten sonra Cumhuriyet hükümeti 4 Nisan 1945'te Dışişleri Bakanı Hasan Saka tarafından Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçisi Mösyö Sergey Aleksandroviç Vinogradov'a verdiği bir deklarasyonla Sovyet hükümetine, Türkiye ile Sovyetler Birliğini uzun zamandan beri birbirine bağlayan iyi komşuluk ve samimi dostluk münasebatını daima devam ettirme ve sağlamlaştırma arzusunda bulunmuş olduğunu, Türk-Sovyet dostluğuna büyük hizmetleri dokunmuş olan 17 Aralık 1925 Antlaşması'nın kıymetini belirtmek istediğini ve Sovyetler Birliği hükümeti tarafından açığa vurulan fesih arzusunu kaydeyleyeceğini bildirmiştir. Sonuç olarak, Sovyet hükümetinin süresi sona ermekte olan antlaşma yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi tadilatı ihtiva eden Cumhuriyet hükümeti adı geçen hükümete bu maksatla kendisine yapılacak teklifleri büyük bir dikkat ve iyi niyetle tetkike hazır bulunduğunu bildirmiştir."*[31]

28 "Türkiye-Sovyetler", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1945, s. 1, 3.

29 Cemil Hesenli, "Soğuk Savaş Öncesi Sovyetler Birliği'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne Karşı Toprak İddiaları", İRS Tarih Bilinci, 26 Aralık 2012, s.15.

30 Cemil Hesenli, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk Sovyet İlişkileri (1939-1953)*, Çev: Ali Asker, Bilgi Yayınevi, Ankara 2011, s. 149.

31 "Rusya'ya Cevabi Notamız Verildi", *Tan*, 7 Nisan 1945, s. 1.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne verdiği cevabi notasında, feshedilen 1925 Antlaşması'nın yerine yeni bir antlaşma imzalama isteğini ilan eden Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal basınında da Türk-Sovyet dostluğu üzerine birtakım makaleler kaleme alınmıştır. Ulus'ta yazan Mümtaz Faik Fenik, Türk-Sovyet dostluğunun Türk inkılabıyla yaşıt olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda yazar, 1925 Antlaşması'nın da bu dostluğu o zamanki şartlara göre mühürlediğini belirterek, İkinci Dünya Savaşı döneminde de İngiltere ile ittifak yapan Türkiye'nin bu ittifakla Sovyetler Birliğiyle olan dostluğuna en ufak bir şüphe düşürmediğini özellikle kaydetmektedir. Ardından Fenik, Türkiye'nin daha sonra Almanya'ya harp ilan etmesiyle İngiltere'nin ve amaç itibariyle Sovyetler Birliği'nin harp ortağı olarak, Yalta'da konuşulan ve San Francisco'da son şeklini alacak hür ve müstakil milletlerin hayat haklarının temin edileceği konferansta, Sovyetler Birliği'nin hür ve müstakil Türkiye ile dostluğunu yeni şartlara göre bir antlaşmaya bağlamak istemesini olanaklı görmektedir. Fenik, harbin devamı ve son süresince Türkiye'nin Müttefik davasına ettiği hizmetlerin Sovyetler tarafından takdir edilmesine şüphe etmemekte ancak yeni yapılacak konuşmalarda iyi niyetin hâkim olması sayesinde neticenin de kolaylıkla alınabileceğini ileri sürmektedir.[32]

"Rusya ve Türkiye Baş Başa Konuştukları Vakit Daima Anlaşabilmişlerdir" başlığını kullanan Yeni Sabah'ta çıkan imzasız yazıya göre, Moskova'nın amacı, Türklerle her türlü dostluk bağlarını bozmak ve gevşetmek değil aksine yeni hallere uygun yeni bir antlaşma imzalamaktır. Bu nedenle yazı, ortalama 25 yıldır Sovyet hükümetiyle Türkiye arasında süregelen dostluk ilişkisinin varlığından dolayı, Moskova'nın yeni tekliflerinin bu dostluk çerçevesinde olacağına şüphe etmemektedir.[33]

Dünya basınında 1925 tarihli Türk-Sovyet Antlaşması'nı fesheden Sovyetlerin tutumuna dair yapılan yorumların bazılarının, Türk-Sovyet dostluğunun yarınına dair zaman zaman şüphe ile baktığını söyleyen Nadi'ye göre, manzara bu şüpheleri haklı çıkarmaktan uzaktır. Türk-Sovyet dostluğu harbin bugüne kadarki bütün denemelerini başarı ile atlatmış olduğundan Türkiye'nin büyük kuzey komşusu tarafından kendisine karşı güdülen politikanın temel çizgileri içinde kötü bir niyet aranamayacağını söyleyen Nadi, eşit haklara ve müşterek menfaatlere dayanan her yeni fikrin, Türk-Sovyet dostluğu uğrunda harcanmasını beklemektedir.[34]

Tasvir'de çıkan imzasız yazıda da, Türkiye'nin Sovyetlere verdiği cevabın neticesinde, 19 Mart 1925 tarihli Dostluk Antlaşması'nın yeniden gözden geçirileceği, bugünkü şartlara ve iki memleketin menfaatine daha uygun biçimde yeniden kaleme alınacağı belirtilmektedir. Ardından Türkiye'nin kuzey komşusu Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı esnasında büyük bir zaferi bünyesinde derin yaralar açmak pahasına elde ettiğine vurgu yapan yazı, şimdilerde bu yaralarını sarmak durumunda bulunan Rusya'nın huzurunu sürekli kılabilmek adına barış siyasetine mecbur olduğuna dikkat çekmektedir. Bu nedenle yazar, yeniden kaleme alınacak olan ve bugünkü şartlara göre tadili gereken antlaşmanın karşılıklı hak ve vecibelere saygı gösteren ve mevcut dostluğu sulh ve hürriyet yolunda kuvvetlendirecek olan bir vesika gibi selamlamak istemektedir.[35]

Vakit'te çıkan başmakalede de, Türk-Sovyet dış siyasetini, milli bütünlüğü ve istiklali temeli üzerine kuran Türkiye'nin, her zaman Türk-Sovyet dostluğunu milletlerarası münasebetlerinde ihmal etmediği vurgulanmaktadır. Ardından da 1925 antlaşmasının yeni şartlara uygun bir hale getirilmesi yolunda Moskova tarafından gösterilen arzuya,

32 Mümtaz Faik Fenik, "Türkiye ve Sovyetler", *Ulus*, 8 Nisan 1945, s. 1-2.

33 İmzasız, "Rusya ve Türkiye Baş Başa Konuştukları Vakit Daima Anlaşabilmişlerdir", *Yeni Sabah*, 8 Nisan 1945, s. 1, 5.

34 Nadir Nadi, "Türk-Sovyet Dostluğunun Yarını", *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1945, s. 1, 3.

35 İmzasız, "Sovyet Hükümetine Verilen Cevap", *Tasvir*, 8 Nisan 1945, s. 1, 5.

Türk hükümetinin verdiği cevabın, iki memleket arasındaki münasebetlerin istikbaline ait iyi niyetleri ortaya serdiği ifade edilmektedir.[36]

İkdam'da çıkan imzasız makaleye göre de Türk-Rus dostluğunun ve iyi komşuluk münasebetlerinin muhafazası düşüncesi dışında değişiklikleri düşündürecek özel bir durum yoktur. Bu açıdan hükümet, Moskova'dan gelecek teklifleri azami dikkatle inceleyeceğini bildirmekle zaten Türk-Rus dostluğunun müzakere yolu ile yeniden gözden geçirilmesinin zemin ve fırsatını hazırlamıştır:

> *"Batı ve Doğu'nun kavuşma noktasındaki Türkiye, Türkiye-Rus ve Anglosakson dostluklarının bir ölçüde kıymetlendiren müşterek dost ve kuvvetli bir arkadaş olmaktan mesut olacağı kadar Sovyet ve Anglosakson âleminin de böyle bir neticeden aynı derecede ve hatta daha fazlası ile saadet duyacağına şüphe edilemez. Türk-Rus komşuluğunun ve karşılıklı dostluk münasebetlerinin belki de bu kadro ve çerçeve, bu ruh ve bu ahenk dâhilinde resmîleştirilmesi ve 1925 antlaşmasının bu yönden tadil edilmesi Moskova'ca istenmiş olabilir ki, yerinde bir düşünce ve dilek olur. Muhakkak ki Cumhuriyet Türkiye'si iki âlem ve iki kutup arasında kendi müşterek dostluğunu ve yardımlarını en sağlam şekilde bina edebilmek gayretiyle hareket edecek ve bu ahenkli dostluğu kendi menfaatleri kadar Sovyet Rusya'nın ve Batı âleminin de menfaatlerine ve karşılıklı münasebetlerine uygun ve yararlı bulmuştur. Cumhuriyet Türkiye'sinin bu halis gayretlerinin Moskova'da takdir görmemesine ve yeni müzakerelerde bu esas hareket tavrının karşılıklı dostluk ve komşuluk münasebet ve menfaatlerinin en hararetli bir hâkimiyet muhafaza etmemesine bizce imkân tasavvur edilemez."*[37]

İkdam'da çıkan başmakale iki kutuplu yani bir tarafta Anglosaksonlar bir tarafta da Rusya'nın yer aldığı dünya ekseninde coğrafi olarak Doğu ile Batı'nın birleşme noktasında yer alan Türkiye'nin iki kutupla da müşterek dostluk kurmasının her iki kutup tarafından memnuniyetle karşılanacağından yola çıkarak Türk-Sovyet antlaşmasının tadil edilmesinde karşılıklı dostluk ve menfaatlerin korunmasını beklemektedir. Anglosaksonlar ve Rusya ve Türkiye arasında müşterek dostluğun ne ölçüde olabileceğine dair Sertel başmakalesinde Türkiye-Rusya ve İngiltere arasında yeni bir bölge anlaşmasının ortaya çıkabileceğini değerlendirmektedir. Makalesinde yazar, yeni Türk-Sovyet münasebetlerini, Avrupa'da bir buçuk asırdan beri devam eden denge siyasetini iflas ettiren İkinci Dünya Savaşı'nın, dünya çapında meydana getirdiği denge siyasetinin ışığı altında tetkik etmektedir. İlaveten yazar, harp sonrası dünyasının, küçük büyük bütün milletlerin eşit şartlar altında işbirliği yapmaları esasına göre San Francisco'da milletlerarası bir işbirliği mekanizmasını ele alacağını aktarmaktadır. Ancak bu savaşta üç büyük güç olarak ortaya çıkan Amerika, İngiltere ve Sovyetlerin bir dünya muvazenesi meydana getirmek suretiyle bölge anlaşmaları sistemini kabul ettiklerine dikkat çekmektedir:

> *"Bu sistem, bir bölgenin sulhunu korumak mesuliyet ve vazifesini önce o bölgeye mensup devletlere yüklemek prensibine dayanmaktadır. Örneğin İngiltere gerek adaların gerek dominyon ve sömürgelerinin ve gerek hayati ehemmiyette bulunan deniz yollarının emniyetini korumak için, Batı devletleri, dominyonları ve Akdeniz devletleriyle bölge antlaşmaları yapmaktadır. Sovyet Rusya'da aynı maksatla Doğu ve Orta Avrupa devletleriyle bölge antlaşmaları yaparak bu bölgede bir sulh ve emniyet sistemi kurmaya çalışmakla meşguldür."*

Bu değerlendirmesiyle Sertel, bölge anlaşmaları sistemini açıklayarak bu sistemin, üç büyük devletin, dünya emniyetini koruma mesuliyetini üzerlerine almalarıyla yenidünya muvazene siyasetinin temelini teşkil edeceğini ve nüfuz bölgeleri siyasetine çevrilmediği

36 Asım Us, "Türkiye'nin Sovyetler Birliğine Cevabı", *Vakit*, 8 Nisan 1945, s. 1, 4.

37 İmzasız, "Türk-Sovyet Dostluğu, *İkdam*, 9 Nisan 1945, s. 1.

sürece de, dünya sulhunun ilk garantisini oluşturacağını aktarmaktadır.[38] Buradan hareketle, Türkiye ve Sovyet Rusya münasebetlerine, bölge anlaşmaları sistemi gereğince bakılması gerektiğini öne çıkaran Sertel, bu meselede Türkiye'nin durumunu ele almıştır. Bölge anlaşmaları sistemi çerçevesinde Türkiye'nin konumu etrafında Sertel şunları söylemektedir:

> *"Türkiye coğrafi vaziyeti çerçevesinde hususi bir manzara arz etmektedir. Türkiye bir Akdeniz devleti olarak İngiliz bölge sistemine, bir Karadeniz devleti olmak ve Rusya ile komşu bulunmak itibariyle de Rus bölge sistemine bağlı bulunmaktadır. Bunun neticesi olarak, Türkiye iki büyük devlet arasındaki rekabeti körüklemekten ziyade, bu iki bölge arasında tamamlayıcı ve birleştirici bir rol oynamak mevkiindedir. O halde gerek Türkiye'nin emniyet ve istikbali, gerek Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinin sulhunu koruma bakımından yapılacak şey, bu üç devlet arasında bir üçlü anlaşmaya varmaktır. Bu suretle Türkiye iki bölge sistemi arasında bir birleştirme vasıtası rolünü oynayabilir."*

Bu bakış açısından yola çıkan Sertel, böylece üçlü anlaşmanın, Rusya'yı güneyden gelebilecek her türlü tehditlere karşı korumaya hizmet edeceği gibi İngiltere'nin Akdeniz bölgesinde kurmak istediği emniyeti garanti altına alacağına, Türkiye'nin de bu bölgede her türlü çarpışma ihtimallerinin ortadan kalkması sayesinde, edebi sulh ve sükun devresine gireceğine, üstelik sadece Türkiye'nin değil bütün Orta Doğu'nun da sulhunu garanti altına alacağına inanmaktadır.[39]

Antlaşmanın Ruslar tarafından feshedilmesine dair, Tanin'de yazan Hüseyin Cahit Yalçın Rusların antlaşmayı şartlara göre değiştirmek istemelerinde şaşılacak bir nokta olmadığına değinmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bu durumdan ötürü gücenmiş, incinmiş ya da şüpheye düşmüş bulunmadığını belirten yazar, aksine Ruslarla aynı arzuya sahip olmasıyla, kendileriyle anlaşmak ve daima dost yaşamak istediğinin ilk delili biçiminde değerlendirmektedir. Ardından da yazar, antlaşmanın tadilini isteyen Rusların izah edecekleri fikirleri karşısında Türkiye'nin, geniş bir anlayış ve hudutsuz bir iyi niyet dairesinde Rus tekliflerini tetkik ederek kendi düşüncelerini bildireceğine vurgu yapmaktadır. Yazara göre durum bu kadar netken, muhatapların heyecanlı beyanat isteyerek, *"Rus tekliflerinden korkuyor musunuz?"* sorusuna ise Yalçın'ın cevabı açıktır:

> *"Hayır, diyorum, katiyen. Ruslar bizim işgal atından kurtarılmış ve kendi işgalleri altına girmiş bir memleket olmadığımızı bilirler. Vatanımızın hürriyet ve istiklali bahsinde ne kadar titiz ve hassas olduğumuzu da bilirler. Bundan dolayı zerre kadar bir müsadekârlık bekleyemeyecekleri bahisleri ileri sürmekle çok vahim bir mesele ortaya çıkarmak istemezler. Rusya bizden arazi istemez, üs istemez, bizi İngiliz ittifakından ayırmak, yeni bir Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalayarak himayesi ve nüfuzu altına almak istemez. Boğazlar hakkında görüşmek isterse Montreux Antlaşması'nın emri ve icapları altında bulunan bu meseleyi Japonya hariç bütün alakadarlarla bir arada görüşmeye hazırız. Saldırmazlık ve dostluk teminatı isterse bunu da bol bol vermekten zevk duyarız. Ben kendi hesabıma olarak diyebilirim ki Rus meselesi Türkiye'yi zerre kadar tereddüde düşüremez. Rusya'ya karşı siyasetimiz bellidir ve katidir: Milli şeref ve haklarımızdan zerre kadar fedakârlık etmemek şartıyla hudutsuz bir dostluk. Buna hazırız."*[40]

Fark edileceği üzere Türk basınında çıkan başmakalelerin ortak yanı, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile yapacağı yeni antlaşmada şartların eşit haklara dayandırılması mesajının verilmesidir. Bu noktada Türk-Sovyet dostluğunun tarihi geçmişini dayanak gösteren Türk basını, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile yapacağı yeni antlaşmanın şartlarını düzenlerken,

38 M. Zekeriya Sertel, "Bölge Sistemi ve Türk-Sovyet Münasebetleri", *Tan*, 11 Nisan 1945, s. 1-2.

39 M. Zekeriya Sertel, "Türkiye'nin Harp Sonrası Dış Siyaseti", *Tan*, 12 Nisan 1945, s. 1-2.

40 Hüseyin Cahit Yalçın, "Türk-Rus Münasebetleri", *Tanin*, 14 Nisan 1945, s. 1.

hür ve bağımsız Türkiye'nin varlığını göz önünde bulundurmasını ve yeni antlaşmada iyi niyetin hâkim olmasını öne çıkarmıştır.

Mart Sovyet Notası'ndan sonra önemli gelişme, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in altı haftalık istirahat müddetinden sonra, Ankara'dan Moskova'ya dönmüş bulunmasıdır. Bu gelişmeyi aktaran Londra radyosu, elçinin bu dönüşüyle Ankara'daki gazete muhabirlerinin, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında yeni bir antlaşma yapılması mevzuunu yeniden birinci plana çıkardıklarını belirtmektedir.[41] Sarper, Moskova'da ilk olarak Dışişleri Halk Komiseri Yardımcılığı ve aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu Politikası Koordinatörlüğü görevlerini bir arada yürüten S. Kavtaradze ile bir araya gelmiştir. Bu görüşmede Sarper, 1925 Antlaşması'nın ruhunun korunmasına ve ikili ilişkilerin müttefiklik düzeyine yükseltilmesine dair Türk hükümetinin görüşlerini bir kez daha ifade etmiştir. Ardı sıra Sarper bu kez 7 Haziran tarihinde Molotov ile gergin bir ortamda geçen ve iki saatten fazla süren bir görüşme yapmıştır.[42] Anlaşılacağı üzere bu dönemde Türkiye gerek basın gerek de diplomasi alanlarında soğukkanlılığını koruyarak ölçülü bir şekilde antlaşmanın yenilenebileceğini ele almıştır. Ancak diğer taraftan Türkiye'nin, yenilenecek antlaşmanın özünde fazla değişiklik yapılamayacağını da uluslararası kamuoyuna yaslanarak aktarmak istediğinden bahsedilebilir.

2. 7 Haziran 1945 Tarihli Sovyet Notası ve Türk Basını

Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkilerini yenilemek isteyen Türkiye, böylece yeni bir anlaşma yapmanın koşullarını öğrenmek için Moskova Büyükelçisi Selim Sarper aracılığıyla deneyimli Sovyet politikacısı Molotov'a yaklaştı.[43] Bu doğrultuda, Sarper'in Moskova'ya geri dönmesinin ardından Molotov-Sarper görüşmesi 7 Haziran 1945'te yeniden gerçekleşmiştir. Sarper'i Dışişleri Bakanlığına davet eden Molotov iki ülke arasındaki antlaşmanın yenilenmesi için bu kez Sovyet taleplerinin ne olduğunu ortaya koydu. Buna göre:

i. Türkiye'nin doğu sınırlarında değişiklik yapılması, yani Kars ve Ardahan bölgelerinin Sovyetlere terki[44],

ii. Boğazlar'da ortak savunmayı sağlamak üzere Sovyetlere üs verilmesi,

iii. Montreux Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesidir.[45]

Fark edileceği üzere Molotov Haziran Notası'nı verirken Türk toprakları üzerinde hak talebinde bulunmuştur. Molotov Sarper'e: *"Bu toprakları size 1921'de terk ettiğimiz zaman Sovyetler Birliği zayıftı."* demiştir.[46] Bu konunun Gürcü bilim adamları tarafından ortaya atıldığını aktaran Molotov, bunu ortaya atmanın da becerisizlik olduğuna vurgu yapacaktır.[47] Haziran görüşmelerinde Sovyetler Birliği'nin Ankara'nın kabul edemeyeceği toprak taleplerindeki amacı Türkiye ile ittifak anlaşmasına ilişkin görüşmeleri kesmek, Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında yeni bir Boğazlar Sözleşmesinin imzalayarak

41 "Boğazlar Meselesi", *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1945, s. 1.

42 Hesenli, *a.g.m.*, s. 15.

43 Sadak, *a.g.m.*, s. 458.

44 Bu nokta üzerinde Molotov, Polonya sorununu örnek göstererek 1921 yılında Polonya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı yaptığı adaletsizliği bugünkü Polonya hükümetinin ortadan kaldırdığını söyleyerek konuyu Türkiye'ye getirmiştir: "Eğer Türk-Sovyet Antlaşmasında Sovyetler Birliği'nin ayrıca Ermenistan ve Gürcistan'ın çıkarları aleyhinde çözülmüş sorunun toprakla ilgili boyutu yeniden çözülürse bu Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında uzun yıllar dostluk ilişkilerinin güçlenmesi açısından çok faydalı olacaktır." Hesenli, *a.g.e.*, s. 151

45 Aydın, *a.g.m.*, s. 473.

46 Fahir, Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, Timaş, İstanbul 2016. s. 374.

47 Feliks Çuyev, *Molotov Anlatıyor*, Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu- Suna Kabasakal, Yordam Kitap, İstanbul 2010, s. 117.

Montreux Sözleşmesi'ni gözden geçirmekti.[48] Bu bağlamda Sarper-Molotov görüşmelerini ele alan birçok Rus bilim adamı da Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı toprak taleplerinin gerçek taleplerden ziyade şantaj ve siyasi baskı niteliği taşıdığı noktasında hem fikirdir. Bu nedenle Türkiye'ye karşı gerçek dışı toprak talepleri Boğazlar üzerinde Türk-Sovyet ortak denetimi kurmak ve bu bölgede Sovyetler Birliği'nin askeri üslerinin kurulması için bir baskı aracı oluşturmaktan başka bir şey değildi.[49] Molotov'un Türkiye'nin doğu sınırında bazı değişiklikler talep etmesi karşısında Sarper, Türkiye'de hiçbir hükümetin bu durumu Türk kamuoyuna anlatamayacağını hatta şahsen kendine dahi anlatamadığına dikkat çekmiştir. Sarper, 1921 Antlaşması'nın bir haksızlığın ifadesi olmadığı gibi mevcut bir haksızlığın tamiri olduğunu Molotov'a aktarmasının yanı sıra Sovyetlerin birkaç parça toprağa ve birkaç bin nüfusa ihtiyacının bulunmamasından yola çıkarak, bu talebin kamuoyu tarafından Sovyetler için ancak bir prestij ve his politikasının ifadesi biçiminde nitelendirileceğini dile getirmiştir. Türkiye'nin Sovyetlere dost eli uzatmasına rağmen, karşılığında Sovyetlerin birkaç defa imza edilmiş bir toprağı istemeleri karşısında Türk kamuoyunun fena etkileneceğinden dolayı meselenin konuşmaya bile değmeyeceğinden yola çıkan Sarper, Sovyetlerin bu isteklerinin gerçekleşmesi noktasında hiçbir ihtimalin bulunmadığına da dikkat çekmiştir. Sarper'in bu değerlendirmesinin ardı sıra Molotov, toprak meselesini görüşmeyi bir kenara bırakarak, yerine diğer pürüzlü meselelerin görüşülmesini talep ederek meseleyi Karadeniz'in güvenliğine getirmiştir.[50]

Bu bağlamda Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin Boğazları birlikte savunmalarının gerektiğini belirten Molotov, bu durumu Çanakkale Boğazı'nın Rusya'ya açılan bir kapı olmasının yanı sıra, Türkiye'nin bu alanları yeterince savunacak güçte olmamasıyla açıklamıştır.[51] Aslında Molotov, Boğazların denetimini Türkiye'yle ortaklaşa yapılması fikrini ileri sürmesine rağmen, bu fikrin çok da iyi bir fikir olmadığının farkında bulunmasına karşın kendisine verilen görevi yerine getirmiştir. Molotov'un zamansız ve gerçekleştirilmesi imkânsız öneri biçiminde yorumladığı gelişmenin ardında Sovyet ordusunun İkinci Dünya Savaşı'nda elde ettiği zafer etmen olmuştur. Yine de Boğazlar noktasında Sovyetlerin ileri sürdüğü önerinin kabul edilemez bir şey hatta hata olduğu fikrinde bulunan Molotov, Stalin'in büyük bir politikacı olmasına rağmen birtakım hatalar yaptığını da belirtmektedir.[52] Bu değerlendirmesine karşın Molotov kendisine verilen talimat gereği, Sovyetler Birliği'nin böylesi zor bir savaştan sonra kendi güvenliği konusundaki endişesini dikkate alarak Boğazlarla ilgili isteklerini sert biçimde dile getirmiştir.[53] Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı'nda pek çok zayiat vermesinden yola çıkan Molotov, Karadeniz'in güvenliğini meselesini ortaya atmıştır. Boğazlar sorununda 200 milyonluk bir kitlenin Türkiye'nin sadece iradesine değil aynı zamanda savunma imkânlarına bağlı olmasını dayanak seçen Molotov, Türkiye'nin iyi niyetine inandıklarını söylemiş ancak Boğazların savunma olanaklarından da emin olmak istemiştir. Sarper, Türkiye'nin savunma imkânsızlıklarından ötürü meselenin Boğazlarda Sovyetler için üs verilmesine dayandırılacağından emin vaziyette, Sovyetlerin 1921 Antlaşması dolayısıyla toprak değişikliği talebi gibi Boğazlarda üs verilmesi talebinin de söz konusu dahi edilemeyeceğini açıklamıştır. Bu durumda Molotov'un Türkiye'nin savaş zamanında üs vermesini düşünebileceğini sorması üzerine Sarper, Türkiye'nin yapmayı düşündüğü ittifak antlaşmasının gereği olarak Sovyetlerin sadece bir müttefik değil aynı zamanda birlikte savaşabileceği bir ortak olması durumunda Boğazlarda üs verilmesi gibi teknik işlerin o zaman genelkurmaylar ve teknisyenler arasında görüşülebilecek teknik bir konu olabileceğini söylemiştir. Ayrıca hukuken antlaşmanın imzalanmasıyla fiilen Boğazları savunarak güvenliği sağlayacak olan Türkiye'nin gerekirse Sovyetlerden alacağı

48 Hesenli, *a.g.e*., s. 152.

49 Hesenli, a.g.e., s. 162.

50 Suat Bilge, *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s. 270.

51 Sadak, *a.g.m.*, s. 458.

52 Çuyev, a.g.e., s. 117.

53 Hesenli, *a.g.m.*, s. 15.

takviye silah ve malzeme ile mevcut imkânını artırabileceğini belirtmiştir. Görüşmede en son Molotov Montreux Antlaşması'nın değiştirilmesi için yapılacak görüşmelerin ittifak antlaşması görüşmeleriyle paralellik arz etmesinin daha yararlı olabileceğini söylemiştir. Sarper de Montreux Antlaşması'nın değiştirilmesi meselesinin ortak müttefikleri konumunda bulunan İngiltere'de şüphe uyandırabileceğini belirtirken, Molotov da iki komşu ülkenin ittifak yaparak bir konu üzerinde anlaşmak istemelerine kimsenin mani olamayacağına dair bir çıkışta bulunmuştur. Neticede Sarper Molotov'la birlikte gerçekleştirdiği görüşmelerden sonra Ankara'ya gönderdiği telgrafında, Rusların toprak değişikliği konusunu baskı aracı şeklinde kullanacaklarını ve Karadeniz'in güvenliğinin sağlanması konusuna tekrar dönecekleri yorumunda bulunmuştur.[54] Türkiye hükümeti Sarper'e gönderdiği talimatta, Sovyetlerle imzalanacak yeni antlaşma münasebetiyle Türkiye'nin ne arazi terki ne de Boğazlarda üs verilmesi taleplerinin hiçbir durumda müzakere etmeyeceğini bildirmiştir.[55] Ayrıca Türkiye hükümeti Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den isteklerini hem İngiltere hem de Amerika'nın Ankara büyükelçilerine açıklayarak, her iki ülkeyi de durumdan haberdar etmiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir M. Peterson'un edindiği bilgileri Londra'ya aktarmasının ardından Londra, Türk hükümetinin Sovyet isteklerine verdiği karşılığı desteklediğini belirtmiştir. Bu desteğin yanı sıra Londra, Üç Büyükler toplantısından (Potsdam) önce Moskova nezdinde bir girişimde bulunacağını da söylerken, Türkiye hükümetinin somut önerilerde bulunmasını da telkin edecektir.[56]

18 Haziran tarihinde Sarper ile Molotov arasında bir görüşme daha gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Molotov mevcut durumda sadece Sovyetler Birliği'nin bu bölgedeki güvenliğini sağlayacak Boğazlar'la ilgili anlaşmanın imzalanmasının konuşabileceğini söylemiştir. Sarper ise her iki ülke halklarının ve hükümetlerinin iradesini yansıtan 1921 Antlaşması'nı titizlikle okuduğunu ve Türkiye ile Rusya'nın 1919-1921 yıllarında birbirine karşı savaşmadıklarını hatta Türkiye'nin Sovyetler Birliğini de tehdit eden tehlikeye karşı savaştığını aktarmıştır.[57] Buradan yola çıkan Sarper, ittifak fikrinin bir tarafa bırakılarak sadece dostluk antlaşması imzalanması teklifinde bulununca, Molotov dostluk antlaşmasının da imzalanması için Boğazlar meselesinin aralarında çözmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle Molotov Sarper arasında gerçekleşen bu görüşmeden de olumlu bir sonuç çıkmamıştır.[58] Bu nedenle görüşme sonuçları itibariyle Ankara'da olumsuz biçimde değerlendirilecektir. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den birtakım taviz koparmak yönündeki ısrarı görüşmelerin olanaklarını da sınırlayacaktır. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin toprak ve üs isteklerinden vazgeçmesi durumunda iki ülke arasında klasik bir dostluk antlaşmasının imzalanabilmesi ihtimal dâhilindedir. Ancak ne var ki, Sovyetler Birliği'nden bu yönde bir adım gelmemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin askıya alınmasına yol açmıştır. Türkiye ise görüşmelerin yeniden başlayabilmesi adına Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Vinogradov'u birkaç defa yoklamış, Vinogradov da Türkiye'ye Moskova'yı memnun edecek önerilerde bulunmasını tavsiye edecektir. Türkiye ise Sovyetlerin kabul edilemez talepleri karşısında İngiltere ve Amerika›dan destek görmeyi istemiştir. Bu doğrultuda Rusların artan baskılarına karşı Türklerin sakin kalmasını ve sorunun milletlerarası bir zeminde çözülebileceğini öne çıkaran İngiltere, Türkiye'ye sınırlı bir destek vermiştir. O sırada Uzak Doğu bölgesiyle yakından alakadar bulunan Amerika ise Sovyetler Birliği'nin taleplerini Türk-Rus ikili ilişkileri gibi değerlendirerek meselenin dışında kalmayı seçmiştir. Bu bağlamda Boğazlar sorununu da diğer suyolları arasında genel bir düzenlemeye bağlamaya gayret eden Amerika tıpkı İngiltere gibi Sovyetlerle olan ilişkisini güçlüklere rağmen sürdürmeye çalışmış, güçlükler imkânsızlıklar haline gelince Türkiye'yi desteklemeye başlamıştır. Bu arada Türkiye ise yalnız kaldığı zaman Sovyetler

54 Bilge, *a.g.e.*, s. 270-271.
55 Erden, a.g.m., s. 260.
56 Bilge, *a.g.e.*, s. 272.
57 Hesenli, *a.g.m.*, s. 16-17.
58 Erden, *a.g.m.*, s. 261.

Birliği'nin taleplerine karşı direnmekle kalmamış, Sovyetlerin taleplerini gerçekleştirmeye kalkması durumunda silaha başvuracağını İngiltere ve Amerika'ya bildirmiştir.[59]

Molotov-Sarper görüşmelerinden hemen sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Kara Kuvvetleri Genelkurmay Operasyon Birimi'nin hazırladığı raporda Sovyet tehdidine en fazla maruz kalan ülkenin Türkiye olduğu vurgulanmıştır: *"Sovyetler Birliği'nin Kars ve Boğazlar'a çıkışı ileride Sovyetlerin Ege Denizi ve Akdeniz'in doğusunu denetim altına almasına fırsat verecektir. Bu gelişme Küçük Asya'nın çifte kuşatılması için bir önayak olabilir."*[60]

Molotov-Sarper görüşmelerinden hemen sonra Türk basınında ise yeni bir dünya savaşının çıkacağına ilişkin yazılar çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda Tanin'de yazan Hüseyin Cahit Yalçın 22 Haziran'da kaleme aldığı makalesinde Türkiye'den Orta Doğu'nun belkemiği ve dünya barışının son duvarı biçiminde bahsetmiştir. Türkiye'nin coğrafi mevkiinden kaynaklı her zaman dünya politikası açısından önemli rol oynadığına ve oynayacağına değinen Yalçın'a göre, İkinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi savaşın son perdesinde de Yakın ve Orta Doğu'da bütün dünya barışının muhafazası Türkiye'nin kuvvetli biçimde ayakta kalmasına bağlıdır. Bu nedenle Türkiye'nin durumu her zaman bütün milletlerarası münasebetlerin kilit taşını teşkil etmektedir. Orta Doğu'nun bekçisi Türkiye savaş sonrasında da güçlü durduğu sürece Slavların Mısır'a ve Irak'a inmelerine mani olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'ye gelecek herhangi bir tehdidin Orta Doğu bölgesine sirayet edeceğinden emin vaziyette bulunan Arap devlet adamlarının gözlerini Türkiye'ye çevirdiklerini belirten Yalçın, aynı zamanda görüştüğü İngiliz ve Amerikan siyaset adamlarının Türkiye meselesi çıktığı zaman bu meselenin mevzi kalmayacağı noktasında birleştiklerini de aktarmaktadır. Baltık devletleri ve Balkan ülkelerinde Sovyetlerin etkisiyle meydana gelen rejim değişikliği konusunda da Müttefiklerin tamamıyla mutabık kalmadıklarını söyleyen Yalçın, Türkiye'nin üzerine bir ihtilaf patlak verdiğinde bu ihtilafın ancak silahla halledileceğini aktarmaktadır. Bu açıdan üçüncü bir dünya savaşı çıkmasının temenni etmeyen Yalçın böyle bir savaş patlak verse bile bunun ancak Türkiye'yi ilgilendiren bir ihtilaftan ileri geleceğinden emin vaziyettedir.[61] Yalçın bu yazısıyla Sovyet karşıtı propagandayı Türk basını üzerinden başlatacaktır. Sovyet Rusya'nın Boğazlar rejiminin değiştirilmesi, Boğazlarda üs istemesi ve özellikle de Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere iadesine yönelik taleplerinin Türk basınında uyandırdığı en önemli yankı üçüncü bir dünya savaşının çıkma ihtimalidir ki, bu ihtimalin coğrafi konumu itibariyle Türkiye ile ilgisi olacağına Yalçın açıkça vurgu yapmıştır. Basının başlattığı bu tarz Sovyet karşıtı propaganda üzerinden Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik güttüğü siyaset Çarlık dönemindeki emperyalist siyasetle bir tutulacaktır. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçiliği'nin Birinci Kâtibi V. Grubyakov, S. Kavtaradze'ye Türk basınındaki Sovyetler karşıtı propaganda dalgasının gizli şekilde hükümet tarafından yönetildiğini, Türk basının önde gelen yazarlarından Yalçın ve Sadak'ın Ankara'ya davet edildiğini hatta Yalçın'ın Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kabul edildiğini ve gereken talimatları aldığını yazmıştır.[62]

Sovyetler Birliği ile ülkesi Türkiye arasında yapılan görüşmelerden ve Sovyetlerin taleplerinden habersiz bulunan Türk kamuoyu ise gelişmeleri özellikle İngiliz basınından takip edecektir. O dönemde hem Türkiye'nin hem de Sovyetlerin ortak müttefiki İngiltere'nin basını, Türkiye ile Sovyetler arasında yeni bir ittifak antlaşmasının yapılabilmesi için Sovyetlerin bir şekilde meseleyi Boğazlara dayandıracağını zaten öne çıkarmıştı. Ancak diğer taraftan İngiliz basını Boğazlar meselesinin uluslararası bir mesele

59 Bilge, *a.g.e.*, s. 273.
60 Hesenli, *a.g.e.*, s. 163.
61 Hüseyin Cahit Yalçın, "Türkiye Orta Şark'ın Belkemiği ve Dünya Sulhunun Son Duvarı", *Tanin*, 22 Haziran 1945, s. 1.
62 Hesenli, *a.g.e.*, s. 164.

konumunda bulunduğuna dikkat çekmekten de geri durmayacaktır. Bu doğrultuda Times gazetesinin Ankara'daki muhabiri, Türkiye ve Sovyetler arasında bir antlaşmanın gerçekleşebilmesinin, Sovyetler Birliği tarafından Boğazlar hakkında ileri sürülecek isteklere bağlı bulunduğunu ifade etmesinin yanı sıra, Boğazlar meselesinin milletlerarası bir mevzu teşkil eylemesinden dolayı yakında toplanacak olan Üçler Konferansı'nda müzakere edileceğini de ilave etmiştir.[63] Bu konu yani Boğazlar meselesinin Üçler Konferansı'nda ele alınması dış basında Yorkshire Post gazetesinin muhabiri tarafından da dile getirilmiştir: *"Boğazların müstakbel statüsü, pek muhtemel olarak, önümüzdeki Churchill-Stalin-Truman görüşmesinde tetkik edilecektir. Sandığıma göre bu, önümüzdeki aylar içerisinde bahsini çok işiteceğimiz bir mevzu olacaktır. Öğrenildiğine göre Rusya, yeni Rusya-Türk dostluk anlaşmasının şartlarından birini Boğazlar statüsünün tadilini teşkil edeceğinden Türkleri haberdar etmiştir."*[64] Fark edileceği gibi Boğazlar söz konusu olduğunda konu, komşu ülkeler arasında ki münasebet olmaktan çıkarak hemen uluslararası güç dengeleri bakımından o gücü oluşturan devletlerin müdahil olduğu bir yapıya dönüşmektedir.

Bundan başka Sovyet hükümetinin haziran ayında Ankara'ya yeni bir nota vererek, iki memleket arasında askıda bulunan meselelerin çözümüne ilişkin müzakerelere girişileceğine dair Londra'da teyit edici bir malumatın olmadığı da ilave edilmektedir. Reuter'in siyasi muhabiri de bu meselede şunları dile getirmektedir: *"İyi malumat alan çevreler, San Francisco'da bulunan Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Londra'ya gelerek, Boğazlar'ın belki de gelecekteki statüsü hakkında görüşeceğini ifade etmektedirler."* Reuter'in diplomatik muhabiri de şunları ilave etmektedir:

> *"İngiliz hükümeti, Rusya tarafından Türkiye'ye bu meseleyi ortaya atan herhangi bir nota verilmiş olduğundan şimdiye kadar haberdar edilmemiştir. Bu yüzden resmi çevrelerde en büyük ihtiyatkârlık muhafaza olunmaktadır. Açık bilgi mevcut olmadığından, buradaki diplomatik çevreler, Sovyet tekliflerinin içeriği hakkında ancak tahminlerde bulunmaktadırlar. Sanıldığına göre, hakikate en yakın gibi gözüken faraziye, Sovyet tekliflerinin Tuna bölgesi hakkında daha önce Sovyetler Birliği tarafından Romanya ile yapılan anlaşmadaki tekliflere benzediğidir. Bu, halen yürürlükte bulunan statünün Boğazların müşterek bir Rus-Türk kontrolünü içerecek ve bahis mevzu olan bölgede Sovyet kıtalarının bulundurulmasını içerebilecektir. Türk kamuoyunun çok sinirli olduğunu gösteren bazı emareler bulunmakla beraber, Rus tekliflerinin arazi taleplerini de ihtiva ettiğine dair hiçbir şey mevcut değildir."*[65]

Rus tekliflerinin ne olacağına ilişkin özellikle de dış basında yürütülen tahminler 28 Haziran tarihli gazete nüshalarında, Londra radyosunun yayınına atfen yer bulmuştur. Bu konuda Tan gazetesi *"Sovyet Rusya'nın Bizden İstekleri"* manşetinin hemen altına *"Kars, Ardahan, Artvin ve Boğazlarda İmtiyaz"* haber içeriğini iliştirmiştir. Gazete ayrıca açıklamada bulunmuştur: *"Birleşmiş Milletler anayasası gereğince milletlerin hükümranlık haklarına ve bütünlüğüne riayet etmek taahhüdü altına giren Rusya'nın daha imzasının mürekkebi kurumadan böyle muazzam bir hata işlemesi aklın alacağı şey değildir." Ayrıca "Kars, Ardahan, Artvin ne bir askeri zaferin mükâfatı olarak zorla alınmış, ne de istila edilip bir oldubitti ile Ruslara zorla kabul ettirilmiştir. Bu vilayetler Lenin Rusya'sının kendi rıza ve muvafakatiyle iki taraf arasında dostça anlaşılarak Türkiye'ye bırakılmıştır."*

Londra radyosunun yayını münasebetiyle, Tan gazetesi, İstanbul gazetelerinin bir kaçında çıkan Türkiye ile Sovyet Rusya münasebetleri hakkında neşredilen haberi kamuoyuna şöyle aktarmıştır: *"Bu habere göre Sovyetler, Türkiye ile aralarındaki dostluk anlaşmasını yenilemek için iki şartı ileri sürmektedir: i.1921 senesinde Türkiye'ye terk edilen Kars ve Ardahan bölgelerinin Rusya'ya iadesi, ii. Boğazlar'*ın idaresinde Sovyet Rusya'ya

63 "Boğazlar Meselesi", *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1945, s. 1.
64 "Sovyet Taleplerinin Akisleri", Cumhuriyet, 28 Haziran 1945, s. 1, 3.
65 "Sovyet Taleplerinin Akisleri", *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1945, s. 1, 3.

imtiyazlı bir mevki verilmesi." İngiliz radyosu yayınında, İngiliz ve Türk hükümetleri arasında bu mevzuda sıkı bir temasın muhafaza edildiğini de ilave eden Tan, Türkiye'nin gelişmeler hakkında Müttefiklere sürekli olarak haber vermekte olduğunu bildirmiştir.[66]

Aynı konunun Sovyetler Birliği tarafından resmen ne teyit ne de tekzip edilmesi üzerine Akşam gazetesi*, "Sovyet Rusya'nın İleri Sürdüğü Şartlar"* başlığı altında değerlendirmesini kamuoyuna aktarmıştır:

> *"Bazı gazeteler, Londra radyosunun verdiği bir haberi yazıyorlar. Bu habere göre Sovyet Rusya hükümeti, yeni bir dostluk anlaşması imzalamak için Türkiye'den: 1. Doğuda 1921 hududuna dönülmesini yani Kars ve Ardahan bölgelerinin geri verilmesini; 2. Boğazlar'da kendisine askeri üsler temin edilmesini istemiştir. Times gazetesinin verdiği bu haber, her halde doğru olmak gerektir. Muhakkaktır ki Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, Sovyet Rusya'nın bu istekleri üzerinde durmak şöyle dursun, bunları konuşmak bile istememiş ve derhal şiddetle reddetmiştir. Bununla beraber herhangi bir meselenin belki son ve kesin neticesine henüz varılmadığı için hükümetimizce, Meclise ve millete bildirilmesine lüzum ve ihtiyaç görülmemiştir. Ancak her türlü ihtimal ve imkânları göz önünde tutarak Türk vatanının istiklal ve bütünlüğünü her zaman herkese karşı kanı ve canıyla korumaya azmetmiş olan milletimizin lüzumsuz ve vakitsiz heyecanlara kapılmamasını ve bu meseleye de layık olduğu ehemmiyeti vermek için hükümete güvenerek hadiselerin gelişimini beklemesini uygun buluruz…"*[67]

Sovyet isteklerini içeren nota hakkında henüz Ankara'nın bir nota vermediğini belirten Reuter'in siyasi muhabirine göre de yakında toplanacak Üç Büyüklerin karşılaşacağı en çetin Avrupa meselesi içerisinde Türk-Sovyet müzakereleri kapsamında Boğazlar meselesi gelmektedir. İngiliz hükümetinin de bu meselede tamamen tarafsız hareket ettiğine dikkat çeken muhabir, Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın İngiliz hükümeti tarafından gelen bir davet üzerine değil, fakat kendi teşebbüsüyle Londra'ya gelmekte olduğunu aktarmaktadır. Ardından da Churchill'in Mareşal Stalin'den, Sovyetlerin Orta Doğu'daki tasavvurları hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek istemesi nedeniyle, bu görüşmenin Üçler Konferansı'ndan önce yapılamayacağını da manidar bulduğunu öne çıkarmaktadır.[68]

Yeni Sabah gazetesinde imzasız çıkan başmakale, Türk milletinin sakin bir siyasi hava içerisindeyken birdenbire Londra kaynaklı haberlerle uyandığına vurgu yapmaktadır. Yazı, Londra'da çıkan söylenti ve haberlerden yola çıkarak Sovyetlerin teşebbüsünün bir haftadan az olmayan bir ömre sahip olduğunun anlaşıldığına dikkat çekmektedir. Bu süre zarfında Türk hükümetinin halkı az veya çok aydınlatmak, haberdar etmek için en ufak bir hareket ve girişimde bulunmadığı gibi, bu ciddi durumu maskelemek için elinden geleni boş yere yaptığını ilave eden yazı, hükümeti adeta eleştirmektedir. Yine yazı, ülkenin kaderini ilgilendiren böyle hayati konuların mecliste ele alınırken, müzakerelere katılan mebusların en yakınlarına durumu anlatacağından bahisle hiçbir şeyin gizli kalamayacağından dolayı mezkûr müzakerelerin gizlilikle sürdürülmesinde fayda görmemektedir. Gazete, siyasi meselelerin sokak ortasında, bağıra bağıra ele alınmayacağının da farkında bulunmakla beraber, radyonun icadından beri, eski gizli kapaklı konuşma geleneğinin bozulduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, gazete, Türk hükümetinin itina ile sakladığı bir haberin Londra radyosu tarafından haber yapılması üzerine, Türk kamuoyu ve basınının, kendisini alakadar eden en önemli meselelerden birini, yabancı ağızdan haberdar olmasından ötürü çok acı duyduğunu ilave etmektedir.[69] Son Posta'da yazan Uşaklıgil de toprak talebi karşısında bulunan Türkiye'nin bu haberi, önce radyoda işittiğini, ardından gazetelerden okuduğunu ve bu şekilde de nihayet kamuoyunun malı olduğunu ancak, hadiseler karşısında Türk

66 "Sovyet Rusya'nın Bizden İstekleri", *Tan*, 28 Haziran 1945, s. 1-2.

67 "Sovyet Rusya'nın İleri Sürdüğü Şartlar", *Akşam*, 27 Haziran 1945, s. 1.

68 "Sovyet Talepleri", *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1945, s. 1.

69 İmzasız, "Sakin Havada Tarrâke" *Yeni Sabah*, 28 Haziran 1945, s. 1.

kamuoyunun tek kumanda altında ve birlik bulunduğunu aktarmaktadır. Bu isteklere dair yazarın cevabı nettir: *"Doğu hududu bize Çarlık devrinde verilmemiştir ki, zor kullanılarak sağlanmamıştır ki, Sovyetler devrinde geri alınması düşüncesi makul olsun. Boğazlar'*ın idaresi şekli Türkiye'nin tek taraflı kararı ile vücut bulmamıştır ki, milletlerarası bir konuşma olmadan, yine tek taraflı bir kararla değiştirilsin.*"*[70]

Son Telgraf'ta yazan Benice de, Londra radyosunun verdiği haberin, Times ve Reuter'in değerlendirmelerinin ve yorumlarının ardından Moskova'dan bir yalanlama gelmediğini aktarmaktadır. Türkiye'den ise resmi bir tebliğ gelmemesinin en önemli nedeni olarak da yazar, Rusya'nın yeni bir Türk-Sovyet dostluk antlaşması imzalamak üzere ileri sürdüğü teklifin Türk hükümet ve milletince ne dinlenecek ne de karşılıklı konuşulacak bir tarafının olmasına bağlamaktadır. Rus taleplerini, düpedüz Çarlık Rusya'sını dirilten, Osmanlı-Çarlık münasebetlerini ihya eden bir hareket tavrının ifadesi halinde kabul eden yazar, bu tarz Rus talepleri karşısında hükümetin izlediği yolu doğru bulmaktadır:

> *"Lenin'in gönül rızası ile Atatürk Türkiye'sine iade ettiği öz Türk topraklarını istemek yazara göre gayri ciddilik değil gülünçlüktür. Üs istemek ise Sovyet âleminden ve diplomasisinden asla beklenmeyecek bir gaftır. Üs istemek, Türk milletinin bağımsızlığını korumak ve kurtarmak için nasıl savaştığını ve yine nasıl savaşacağını yakından bilen Sovyet Rusya'nın asla diline yakışmayacak bir boş lakırdı ve dipsiz istektir!, Boğazlar rejimi ise iki ülke arasında tadil olunabilecek bir rejim değildir. Montreux Antlaşması bu rejimi tayin ve tespit ettiği için antlaşmayı imzalayanların üzerinde meşgul olacakları bir konudur. Ardından Sovyetler için bu talepler 1941 garantisinden ve müşterek İngiliz-Sovyet deklarasyonundan sonra böyle tekliflerde bulunmak düpedüz "tükürdüğünü yalamaktır."*

Bu açıklamalarından sonra yazar, Moskova'dan bütün bu haberleri yalanlamasını ve Türk ve Rus milletleri arasındaki dostluk duygularının kundaklamamasını beklemektedir:

> *"Temeli iki milletin en karanlık ve kara günlerinde Atlantik ruhuna uygun yeni bir dünya görüşü, sürekli bir cihan barışı yaratmak gayesi ile atılan Türk-Rus dostluğunu kundaklamakta, hele BM güven anayasasına imza konduğu günler içinde bu dostluğu tehlikeye düşürmekte, çıkmaz yollara götürmekte, Çarlık emel ve ihtiraslarını dirilterek iki milleti yeniden birbirine düşman etmekte Moskova'nın hiçbir menfaati yoktur ve olamaz. Sovyet Rusya için tek menfaat: 23 yıl boyunca Sovyet dostluğuna ve iyi komşuluğuna sadık kalan Türk kalesine dost kalmak, onun dostluğunu kayıtsız ve şartsız sağlamak ve yine onun dostluğunda güven bulmaktır."*[71]

Tanin'de yazan, Hüseyin Cahit Yalçın, *"Üçüncü Cihan Harbi Tehlikesi Karşısında Türkiye"*, başlıklı makalesinde, ilk olarak Sertel'in *"Türkiye, İngiltere ile Rusya arasında bir anlaşma köprüsü vazifesi görmelidir."* fikrini eleştirmektedir. Böylece Yalçın'a göre, Türkiye, Slav selinin güneye akmasına ve İngiliz nüfusunun Karadeniz'e kadar uzanmasına alet olmayacaktır. Yalçın ikinci olarak, Sertel'in *"Türkiye, İngiliz ve Rus bölgeleri arasında birleştirici çizgi rolünü ifa etmelidir. Türkiye'nin, İngiltere ile ittifakını, Rusya ile yapacağı bir ittifakla tamamlaması gerekmektedir."* fikrini de eleştirmektedir. Yani *"Türkiye, bu iki devletten birine güvenerek bir diğerine kafa tutmamalı ve her iki tarafa da aynı dostluk bağlarıyla bağlanmalıdır."* biçiminde yorumladığı Sertel'in bu düşüncelerine karşın Yalçın: *"Zelzele ile dost olabilir misin?, Tufan ile iyi geçinebilir misini?, Yangın ve çığ arasında bir ahbaplığa imkan bulabilir misiniz?, Rusya ile İngiltere arasında bir birleşme bağı vücuda*

70 Ekrem Uşaklıgil, "Rus Talepleri Karşısında", *Son Posta*, 28 Haziran 1945, s. 1, 3.

71 Ethem İzzet Benice, "Türkiye ve Rusya'ya Atfedilen İstekler!", *Son Telgraf*, 28 Haziran 1945, s. 1, 3. Yazar radyolarda yer alan Rus taleplerini şöyle sıralamıştır: "1. Kars, Ardahan, Artvin, Sarıkamış, Kağızman, İspir gibi öz ve öz Türk topraklarını istemek, 2. Trakya'nın gayri askeri hale ve Sovyet kontrolüne sokulmasını dilemek, 3. Boğazlar'da imtiyazlı mevki ve askeri üsler dilemek."

getirmek ne iyi. Fakat Rusya bunu istemez se zorla kendisini İngiltere'ye bağlayabilir misiniz?" sözleriyle değerlendirmektedir. Buradan yola çıkarak, İkinci Dünya Savaşı'nın henüz başında Sovyet Rusya'nın Türkiye ile birleşmek için istedikleri fiyatı Sertel'in unuttuğuna dikkat çekmektedir. Sertel'in o fiyatı bugün ödemeye razı olup olmadığını sorarak, bugünkü Rusya'da değişen bir şeyin bulunmadığını belirtmektedir. Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı fesih eden Rusya'nın, yeniden ittifak için Türkiye'den istedikleri karşısında Türkiye'nin canını vermeyeceğinin altını çizmektedir. Yine Türkiye'nin Rusya ile dost olması için, bunun karşısındaki ülke tarafından da istemesinin lazım geldiğini söyleyerek Sertel'i eleştirmektedir:

> *"Zekeriya Sertel kendi güzel hülyalarının kurbanı oluyor. Kendi sözlerine aldanıyor. Biraz realiteye ve göz önündeki vakalara bakacak olursak ruhundaki Türklük hissinin de kendisine vazife yolunu göstereceğinden şüphemiz yoktur. Türkiye'de İngiltere'nin dostluğuna güvenerek Rusya'ya kafa tutmayı aklından geçirecek aklı başında bir adam tasavvur edemem. Bunu Türk menfaatleri men ettiği kadar İngiliz dostlarımız da kırgınlık ile karşılarlar. Fakat açık konuşmak kafa tutmak değildir. Bütün dünyanın bildiği durum içinde kendimizi parmağımızın arkasında saklanmak gibi gülünç bir mevkie sokarsak elimizdeki kalemin şeref ve iffetini lekelemiş oluruz. Bugünkü durumda Türkiye, Rus-İngiliz rekabeti arasında sıkışıp ezilmek tehlikesinde değildir. Sadece Bolşevik tehdidi karşısındayız. Tehdit hem bizedir, hem İngiltere'ye hem de bütün dünyayadır."*[72]

Özellikle İngiliz basınında, Sovyet Rusya'nın Türkiye'den isteklerinin ne olacağına dair çıkan haberler karşısında, Ankara'ya gidişinin akabinde, Tanin'de yazan Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Rusya'nın Türkiye ile dostluğunu yüksek fiyata satmak niyetinde olduğunu ifade ettiğini söyleyen Sertel, Yalçın'ın makalesinden aşağıdaki kısmı kendi makalesine şöyle nakletmiştir:

> *"Bugünkü durumda Türkiye, Rus-İngiliz rekabeti arasında sıkışıp, ezilmek tehlikesinde değildir, sadece Bolşevik tehdidi karşısındayız. Tehdit hem bizedir hem İngiltere'ye ve dolayısıyla bütün dünyayadır. Rusya hudutları içinde sulhsever bir memleket olarak yaşamaya razı olduğu takdirde bütün dünyayı kendisine dost bulur. Rusya'nın ağzındaki hürriyet, demokrasi ve hak kelimelerinin ne mana ifade ettiğini Churchill dünyaya ilan etmedi mi? Ben bu memlekette 37 senedir Türk-Rus dostluğu için çalıştım, fakat Türkün hakkı, şerefi ve istiklali pahasına elde edilecek Rus dostluğuna lanet ederim."*

Makalenin bu kısmından yola çıkan Sertel, durup dururken ortalığı alevleyen bu neşriyat karşısında Türk kamuoyunun endişeye kapıldığını, dolaysısıyla da Ankara'dan yeni dönen Yalçın'ın ne bildiğini açıkça dile getirmesini istemekte hatta bunu bir vazife şeklinde nitelendirmektedir. Ağızlarda dolaşan rivayetlere göre, Sovyet Rusya'nın, Türkiye'den arazi, Boğazlar'da tadilat ve aynı zamanda Türkiye'nin bazı bölgelerinde hava üsleri kurmak hakkının tanınmasını istemesi karşısında, Sertel şu değerlendirmeyi yapmıştır:

> *"Bu rivayetlerin ne dereceye kadar doğru ve hakikate uygun olduğunu bilmiyoruz, fakat Atlantik yasasına imza koymak suretiyle harpten sonra hiçbir arazi genişliği istenmeyeceğini taahhüt eden ve daha dün imzaladığı Birleşmiş Milletler anayasası gereğince bütün milletlerin hükümranlık haklarına ve bütünlüğüne riayet etmek taahhüdü altına giren Rusya'nın daha imzasının mürekkebi kurumadan böyle muazzam bir hata işlemesi aklın alacağı bir iş değildir. Rusya, Romanya'dan Besarabya ve Transilvanya'yı, Polonya'dan Curzon Hattı'na kadar olan toprakları geri almıştır. Fakat bu topraklar, geçen harbin sonunda Ruslardan zorla koparılmıştır. Hâlbuki Kars, Ardahan ve Artvin ne askeri bir harekât neticesinde*

72 Hüseyin Cahit Yalçın, "Üçüncü Cihan Harbi Tehlikesi Karşısında Türkiye", *Tanin*, 27 Haziran 1945, s. 1.

kendilerinden zorla alınmış ne de istila edilip bir oldubitti ile Ruslara zorla kabul ettirilmiştir. Bu vilayetler Lenin Rusya'sının kendi rıza ve muvaffakıyetiyle iki taraf arasında dostça anlaşılarak Türkiye'ye bırakılmıştır. Boğazlar meselesi ise bir Türkiye meselesi olmaktan ziyade Montreux Antlaşması'na imza koyan devletleri ilgilendiren milletlerarası bir meseledir. Boğazlar rejiminde tadilat yapmak ancak bu imza sahiplerinin hakkıdır. Yoksa ne Türkiye ve ne de Rusya tek başlarına bu rejimi değiştirmeye yetkili değillerdir. Bu itibarla Rusya'nın Polonya işini tatlıya bağladığı bir sırada bütün dünyayı aleyhine çevirecek böyle neticesiz bir harekete geçmesini mantıkla barışır bulmuyoruz."

Fark edileceği üzere Sovyetlerin Türkiye üzerindeki taleplerini rivayet biçiminde niteleyen Sertel, Yalçın'ın Türkiye'yi ilgilendiren ihtilaflardan kaynaklı üçüncü bir harp halinden ısrarla bahsederek şüpheli bir hava yarattığını ancak Stalin'in iki memleket arasındaki münasebetlerin günden güne kuvvetlenmekte bulunmasından bahisle Stalin'in sözünü tutan bir lider olmasını öne çıkarmaktadır. İlaveten Sertel, Truman'ın da devamlı bir sulhun temellerini atmış olmakla övündüğüne vurgu yapmaktadır. Bu örneklerden yola çıkan yazar, en yetkili devlet adamların gaflet uykusuna dalmış olmalarına inanmadığı için, şüpheli neşriyatların doğurduğu çeşitli rivayet ve dedikoduların Türk kamuoyunu haklı telaşa düşürdüğünü söylemektedir. Yalçın'ın Çarlık devrinden beri Rusya ile dostluk siyasetini müdafaa ettiğini söylerken şimdi birdenbire Sovyetlere ateş püskürmesini ve üçüncü bir harp ihtimalinden kuvvetle bahsetmesinden dolayı Ankara'dan mutlaka bir şeyler duyduğunu belirtmektedir. Yalçın dışında bütün vatandaşlar gibi kendisinin de karanlık içinde bulunduğunu söyleyen Sertel, Yalçın'a düşen vazifenin kamuoyunu aydınlatmak yani gerçekleri olduğu gibi aktarmak olduğunu söylemektedir. Böylece Türkiye'nin istikbal ve istiklalini bu derece ilgilendiren önemli bir meselenin Türk kamuoyundan gizli tutulmasını doğru bulmayan Sertel, Yalçın'ın veya hükümetin Türk ve dünya kamuoyunu aydınlatmasıyla Türk milletinin yabancı kaynaklardan gelen şüpheli rivayetlerin tesiri altında kalmayacağını bildirmektedir.[73]

Sertel'in mezkûr makalesine yanıt veren Yalçın, Sertel'in Atlantik Anayasası'na imza atan Rusların açık bir biçimde harpten sonra arazi genişliği istemeyeceğini taahhüt eden ve yine BM anayasası gereğince bütün milletlerin toprak bütünlüğüne ve hükümranlık haklarına riayet etmesi çerçevesinde Rusya'nın Türkiye'ye yönelik taleplerinin aklın alacağı bir iş olmadığını söylemesini onaylamaktadır. Üstelik buna Rusların Boğazlar hakkında hiçbir talepte bulunmayacağına ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne riayet edeceğine dair 1941'de Türkiye'ye verdiği garantiyi de ilave etmektedir. Rusya'nın böyle ikiyüzlü bir politika güttüğünü dile getiren Yalçın, Sertel'in Kars, Ardahan, Artvin illerini istemesi karşısında kalbinde pek haklı isyan duyduğunu ve Boğazlar meselesi hakkında da her Türk gibi düşündüğü için esasta aralarında hiçbir ayrılık bulunmadığına dikkat çekmektedir. Bu değerlendirmesini, Türkiye'de vatan meselesi bahis mevzuu olduğu zaman, bütün Türklerin tep cephe teşkil etmelerine bir delil saymaktadır. Ancak Sertel'in ufak tefek hatalarına yazar dikkat çekmektedir. Bunlardan bir tanesi de Türkiye'nin mevcut konumunun Sertel tarafından doğru değerlendirilememesidir: *"22 Haziran tarihli makalemde: Üçüncü bir cihan harbi çıkacak mıdır? Kalbimizin en kuvvetli temennileriyle isteyelim ki böyle bir felaket yaşanmasın. Fakat şu harp sonunda bir üçüncü cihan harbi patlak verecekse bu ancak Türkiye'ye ilgilendiren bir ihtilaftan ileri gelecektir…"* Bunun dışında Amerika'dan dönerken vakaların seyrini iyi takip ederek bir Bolşevik tehlikesini fark ettiğini söyleyen Yalçın için, Rusların, Türkiye ile olan Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı fesih etmesinin ardından Türkiye'ye yönelik sistematik hücumları, *"sinir harbinin"* birer işaretidir. Bu nedenle Yalçın'a göre zaten yaşanılanlar Türk kamuoyunu uyandırmak için yeterlidir:

73 M. Zekeriya Sertel, "Türk Efkârının Aydınlığa İhtiyacı Vardır" (Türkiye Bir Harp Tehlikesi Karşısında mıdır?), *Tan*, 28 Haziran 1945, s. 1-2.

"Hakikatleri açık açık söylemek hiçbir zaman ortalığı telaşa vermek değildir. Bunu yapmak bir borçtur. Alarm düdükleri halkı telaşa vermez, yaklaşan düşman uçaklarıdır ki telaşın hakiki sebebini teşkil ederler. Alarm düdüklerini çalmak da o zaman bir borç olur. Benim yaptığım bundan ibarettir. Ve gördüğüm yanlış olmadığı da çok geçmeden sabit olmuştur. Rusya'nın bizden ağır talepleri olduğu şüphesizdir. Avrupa radyolarının neşriyatı bunu ispat ediyor. En ufak meselelerde derhal açıklama yapan Moskova radyolarının suskunluğu kâfi derecede manalı ve şayiaları doğrular derece değil midir? Hakikaten aydınlığa ihtiyacımız vardır. Fakat şimdiye kadar anlaya bildiklerimiz bizleri uyandırmaya kâfidir."[74]

Ayrıca Yalçın, Moskova radyosunun uzun zamandan beridir Türkiye ve Türk şahsiyetleri aleyhinde sistematik neşriyat yaptığına dikkat çekerek, Rusya'nın böylece Türkiye'nin iç siyasetine karışmak istemesini küstahlık olarak karşılamaktadır. Ardından yazar, Moskova radyosunun şu neşriyatını örnek sunmaktadır: *"Türk hükümetinin siyaseti Ruslarla İngilizlerin arasını açmayı hedef almaktadır. Türkiye'nin tuttuğu yol Balkanlar'daki demokrasi hareketlerine uymamaktadır. Türkiye demokratik prensiplerden ziyade faşist prensiplerle idare edilmektedir. Bugünkü hükümet değişmeli, köylü ve işçilerin de serbestçe iştirak edecekleri bir hükümet kurulmalıdır. Romanya'daki Maniu mürtecileri, eski Bulgar rejimi mürtecileri ve Yunan mürtecilerinin hareket tarzı bugünkü Türkiye'nin hareket tarzına uymaktadır…"*

Daha sonra bu iddialara cevap veren Yalçın, öncelikle Türkiye'nin Ruslarla İngilizlerin arasını açmaya yönelik bir siyasetinin olmadığını, aksine savaşın başında dahi Türkiye-İngiltere ve Rusya arasında bir ittifak için özellikle uğraştığını ancak Rusya'nın işine gelmediği için gerçekleşmediğine değinmektedir. Türkiye'nin tuttuğu yolun Balkanlar'daki *"demokrasi"* hareketlerine uymamakta olduğu biçimindeki, Rus iddialarını tamamıyla onaylayan Yalçın, Rusların ne olursa olsun Türkiye'yi Bulgar ve Yugoslav hükümetine benzetemeyeceklerine vurgu yapmaktadır. Nitekim yazara göre, Moskova'nın ağzındaki *"demokrasi"* sahte ve aldatıcı bir kelimedir ki altında saklı olan ise Kızıl Faşistliktir. Yani bu rejim mutlak ve totaliter rejimdir. Bu nedenle Türkiye, müttefikleri ve dostları İngiliz ve Amerikan demokrasisinden ayrılmayacak ve üstelik hürriyet ve istiklal hakkını her şeyin de üstünde tutacak ve bunu muhafaza etmek için her fedakârlığı göze alacaktır. Moskova radyosunun bir de Türkiye'deki hükümetin değişmesini istemeye kalkışmasını ise küstahlıkla değerlendiren Yalçın, Sovyetlerin hür bir memleket olduğu, yani hak ve demokrasi gibi kelimelerin medeni dünyadaki manalarını öğrendiği vakit, ancak o zaman Sovyetlerle konuşabileceğini söyleyerek sözlerini bitirmektedir: *"Kendi gözündeki merteği görmeyenlerin başkalarının gözünde çöp aramaları en gülünç bir manzaradır. Bolşevikler nerede, Hürriyet ve Demokrasi nerede!*[75]

Yine bir diğer yazısında Yalçın, Sovyetlere dair eleştirisini sürdürmektedir. San Francisco Konferansı toplandığı halde ve Sovyetlerin de imzacısı olmasına rağmen, zincirden boşanmış ihtiraslarının peşinden uluorta koştuklarını ve her tarafa göz diktiklerine yazar özellikle dikkat çekmektedir. Üstelik Sovyetlerin bu taleplerini öne sürerken de hak, hürriyet ve demokrasi kelimelerinin altına sığındıklarına değinmektedir. Türkiye'den istekleri dışında Rusların şimdi de İranlılardan Azerbaycan arazisini istediklerini böylece Rusların Türkiye'yi İran ile hem hudut olmaktan çıkararak, doğu sınırından tamamıyla kuşatacağını söylemektedir. Yalçın'ın nazarında Rus emperyalizmi Çarlık devrinin bütün hırslarını ortaya koyan Bolşevik dinamizmi ile aşılı bir halde her tarafa saldırmak niyetini göstermektedir. Buradan hareket eden Yalçın, Türkiye'nin önünde çetin bir çekişme devresi açıldığına ve bu devrede bütün medeni ve sulhsever milletlerin Asyai ihtiraslara

74 Hüseyin Cahit Yalçın, "Zekeriya Sertel'in Makalesine Cevap", *Tanin,* 1 Temmuz 1945, s. 1

75 Hüseyin Cahit Yalçın, "Moskova Radyosunun Hücumları", *Tanin*, 29 Haziran 1945, s. 1.

set çekmek üzere birleşmekten başka çıkar yolu bulunmadığına ve sulhun başka türlü kurtarılamayacağına vurgu yapmaktadır.[76]

Tasvir'de yazan Ziyad Ebüzziya, dostluk kavramı ile hiçbir şekilde alakası olmayan Sovyet talepleri karşısında Türk hükümetinin bu teklifleri konuşma mevzu dahi yapmadan şiddetle reddetmiş ve Ankara'nın bu konuda herhangi bir tebliğ neşretmemiş olmasını, bu manasız ve yersiz talebe layık olduğu karşılık biçiminde değerlendirmektedir. Türk hükümetinin ve halkının dün olduğu kadar bugün de hâkimiyetini ve toprak bütünlüğünü korumak için icabında silaha sarılmaktan, kanını ve canını vermekten bir an bile kaçınmayacağına dikkat çekmektedir. Şimdilerde sahada kuvvetlenmesi münasebetiyle rahat hareket eden Sovyetlere cevap veren başmakale, Türkiye'nin bir Bulgaristan ya da Yunanistan gibi bir sözle toprağını terk edecek mevkide bulunmadığı gibi, Boğazlar'ın da Montreux Antlaşması ile milletlerarası bir rejime bağlandığını, dolayısıyla da Türkiye'nin Ruslarla baş başa bir antlaşma yapmasının imkânı olmadığının altını çizmektedir. Ardından Rusya'nın San Francisco'da milletleri ebedi sulha kavuşturmak iddiasıyla hazırlanan bir anayasaya hem de bu sulhun kurucularından biri sıfatıyla imza atmasından yola çıkan yazar, aksi durumda hareket edecek Rusların üçüncü bir dünya savaşına yol açabileceğine dikkat çekmektedir.[77]

Bu esnada Türk basınının açtığı kampanya karşısında Sovyet basın ve radyosu Türkiye aleyhinde kampanya başlatacaktır. Böylece Türk basını Rusların Türkiye üzerinde tuttukları yolu eleştirilirken, Moskova radyosu da Türkçe neşriyatında Türkiye için şöyle demektedir:

> *"Sovyetler Birliği Türk Halkına karşı sempati duymakta ve kimseye karşı saldırganlık niyeti beslememektedir. Bazı profaşist çevreler, Sovyetler Birliği'nin Türk halkına karşı sempati beslediklerini bildiği halde hala faaliyetlerine devam ederek Çarlık Rusya ile Sovyet Rusya'nın dış siyasetini yekdiğerine benzetmeye çalışmaktadırlar. Bunların iddiasını tekzip için acaba birtakım belgelerin ortaya konması lazım mıdır?, ve yine acaba dünyada Sovyetlerin barış siyasetini takdir etmemiş, onun kimseye karşı saldırganlık niyeti beslemediğini, küçük devletlerin bağımsızlıklarının en gayretli taraftarı olduğunu bilmeyen bir köşe kalmış mıdır? Kemal Atatürk, Sovyet Rusya ile Çarlık Rusya'sının dış siyasetinin kökten farklı olduğunu belirtmiştir. Profaşist çevrelerin isnatlarını Türk genel efkârı sert bir şekilde karşılamakta gecikmeyecektir."*[78]

Moskova radyosunun Türkçe neşriyatında Türkiye'deki faşist çevrelerin Sovyet Rusya'nın şimdiki dış politikasını Çarlık Rusya'sıyla özdeşleştirerek ele almasından dolayı rahatsızlığını ileri sürmesi, Türk basınında eleştirel birçok makalenin kaleme alınmasına yol açmıştır. Bu yazılardaki ortak nokta, İstanbul gazetesi Tan ile Moskova radyosunun neşriyatındaki benzerliğinin ortaya serilmesidir. Bu bağlamda Tasvir'de kaleme alınan imzasız başmakalenin başlığı *"Moskova Radyosu ile Bir İstanbul Gazetesinin Ağız Birliği"*dir. Yazara göre, Moskova radyosundaki Türkçe neşriyatı dinleyenler, Tan gazetesi hariç, bütün Türk gazetelerine ve ileri gelen kıymetlere faşistlik damgası vurularak suçlamalarda bulunulduğunu işitmişlerdir. Tasvir bu neşriyatın aslında, Tan gazetesinde sık sık aynen ve daima tekrarlanmasını eleştirmektedir. Ayrıca yazar, bu işbirliğinin Tan gazetesinde sistematik bir biçimde tekrar edilmesinde bir kasıt aramaktadır. Buna rağmen gazete, Türkiye'de Türkçe çıkaran ve resmen Türk sıfatını taşıyan hiç kimsenin iyi niyetinden şüphe etmek istemediği için Tan gazetesine bu durumu sormaktadır. Yani, Moskova radyosuyla yaklaşık bir seneden beridir devam eden ağız birliğinin, öncelikle Türkiye'nin dış siyasetine ardından da iç siyasetine kadar dayanmasından kaynaklı bu söz ve yazı beraberliğinin sebebini bu gazetelerin başındakilerin açıklamasını istemektedir. Bu bir tesadüf müdür

76 Hüseyin Cahit Yalçın, "Zinciri Koparan İhtiraslar", *Tanin*, 30 Haziran 1945, s. 1.
77 Ziyad Ebüzziya, "Sovyetlerin Manasız İstekleri", *Tasvir*, 28 Haziran 1945, s. 1, 3.
78 "Moskova Radyosunun Türkiye İçin Neşriyatı", *Tasvir*, 29 Haziran 1945, s. 1.

yoksa değil midir? sorusunu yönelten yazar, Tan gazetesindeki *"çifte kumrular"* dediği Sertel çiftinin yabancı bir radyo ile aynı telden çalmalarının sebebini kamuoyuna kanaat verici bir biçimde açıklamasını talep etmektedir. Aksi takdirde kamuoyunun bu ağız birliğini en fena ihtimale göre yorumlamaktan çekinmeyeceğini belirtmektedir.[79]

Yine Tasvir'de çıkan imzasız başmakale, bir seneden beri Tan gazetesi ile Moskova radyosu arasında devam eden neşriyatı üzerine Zekeriya Sertel'in bu isnatlara cevap verdiğini dile getirmektedir: *"Sayın Zekeriya, her sıkıştığı zaman yaptığı gibi faşist ve diğer isnat ve mantık yanıltmacalarla dolu bir cevabın cümleleri arasına yerleştirdiği birkaç kelime ile işin içinden sıyrılmak istiyor. "Biz faşistlere ve faşist neşriyata karşı mücadele ile meşgulüz diyor.""* Ancak Tasvir'e göre faşizm ve faşistler ile mücadele sadece Moskova radyosunun ve sadece Tan gazetesinin değil bütün Anglosakson âleminin, bütün Birleşmiş Milletler camiasının yaptıkları bir savaş olmalıdır. Nitekim Anglosakson âlemi ve diğer Birleşmiş Milletler'in anladıkları manada faşizm: insanları fikir, yazı, konuşma ve diğer tabii hukukundan mahrum etmeğe kalkışan bir idare sistemidir. Bu sistem ortaya çıktığı memleketlerin sınırlarını aşıp bütün dünya için tehlike olmaya başlayınca aleyhinde mücadeleye girişilmiş, şimdi de dünyayı tehdit etmemesi için kökü kazınmaya çalışılmaktadır. Ancak Tasvir'in nazarında, faşizm kavramına herkes aynı manayı yüklememektedir. Yani, Moskova'nın anladığı faşizm kökü kazınmakta olan bu faşizm değildir. Zira Sovyetlerin idare sistemi de kendi sınırları içinde fikir hürriyetine, konuşma ve yazı serbestisine yer vermemektedir. Moskova'nın anladığı ve düşman olduğu faşizmin *"Rus emellerine engel olmak isteyen her şeydir."* diyen Tasvir, Tan gazetesinin de herkesin anladığı şekilde hürriyetsizlikle mücadeleye girişmiş olmasıyla, şimdikinin aksine bütün Türk matbuatının kendisiyle beraber bulunacağına inanmaktadır. Fakat Sertellerin faşizm düşmanlığının, Moskova'nın anladığı manada bir düşmanlık olmasından dolayı, Moskova radyosunun Tan gazetesi hariç, diğer gazeteleri faşizm ile damgaladığını, ilave etmektedir. *"Moskova'ya göre Tancılar hariç, faşist olmayan kimse olmadığı gibi, bunların en koyuları da Hüseyin Cahit Yalçın, Necmeddin Sadak ve Asım Us'tur."* diyen Tasvir, bu gazetecilerin Moskova'ca faşistlikle aforoz edildikçe Sertellerin hücumuna uğramaya başladıklarını da aktarmaktadır. Ancak Tasvir, adı geçen gazetecilerin gerçekten faşist olmaları durumunda aleyhlerindeki neşriyatın sadece Rus yayınlarında değil diğer memleket basınında da yer bulacağından eminken, bu isimlerin sadece Moskova ve Sertellerin gözünde faşist damgasına sahip bulunduklarını belirtmektedir. Ayrıca, bu gazeteciler ve diğer hükümet adamları aleyhinde Moskova radyosu ve Tan'da yapılan neşriyatın ağız birliği, karşılıklı sempati ve fikir birliği hudutlarını fazlasıyla aştığını öne çıkaran Tasvir, özellikle bu neşriyatın Türk topraklarından parçalar ve Boğazlar'dan üsler istendiği zamana rastlamasına dikkat çekmektedir. Rus isteklerinin İstanbul basınında aksettiği gün, bütün gazetelerin bu isteklere karşı gerekli tepkilerini gösterdiğini ilave eden Tasvir, Tan'ın ise bu gelişmeyi *"Rusların Kars, Ardahan, Artvin ve Boğazlar'da imtiyaz istemeleri"* gibi gayet basit bir hadise şekline sokarak kamuoyuna sunduğunu aktarmaktadır. Buradan hareketle Tasvir, Moskova'nın nitelendirdiği faşist matbuatın, Türk vatanının toprak bütünlüğü uğrunda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağını belirtirken; Tan'ın hayret edilecek bir cüretle havadise inanmadığını arkasından da Türk vatanının müdafaası uğrunda icabında harp ederek, (Türkiye'nin Sovyetlerle) arasını açmak isteyenleri birer faşist unsuru olarak damgalamaya kalktığını söylemektedir. Ardından yazar: *"Yabancı emeller karşısında vatan topraklarını müdafaa etmek "Faşizm" ise yaşasın faşizm!"* cümlesiyle makalesini nihayete erdirmektedir.[80] Tartışmaya katılan bir diğer gazeteci Akşam'da yazan Necmeddin Sadak'tır. Bir gazeteciye *"faşist"* diye çatan Sabiha Sertel'in: *"Bir insanın sosyalist, radikal sosyalist olması, komünist olması suç değildir fakat faşist olması suçtur"* diye yazdığını aktaran Sadak, faşistliğin Türkiye'de görülmüş bir idare şekli veya bir felsefe olmadığı için manasının da açık ve kesin biçimde bilinmediğini aktarmaktadır. Yazara göre Sertel'in kullandığı manada faşistlik, bir Rus icadıdır. Çünkü Türkiye'de de bütün Batı dünyasında

79 İmzasız, "Moskova Radyosu ile Bir İstanbul Gazetesinin Ağız Birliği", *Tasvir*, 29 Haziran 1945, s. 1, 3.

80 İmzasız, "Faşizm Bu Mudur?", *Tasvir*, 1 Temmuz 1945, s. 1, 5.

olduğu gibi sadece Mussolini İtalya'sına faşist ismi verilirken, Almanya'da Hitler rejimine de Nazilik ismi verilmiştir. Ancak Sovyet basınının Batı dünyasından farklı olarak Almanlara da faşist lakabını taktıklarını aktaran Sadak, fertlerin hürriyetsizliğine, bir tek şahsın istibdadına dayanan ve emperyalist amaç taşıyan idare şekilleri faşist ve Nazi rejimlerinin milletlerarası vicdanda nefret edilen rejimler olduğunu belirtmektedir. Ardından, yeryüzünde buna benzer rejimlerin belki hala bulunduğunu, ancak Türkiye'de faşistliğin olmamasından kaynaklı faşistlik diye bir suçun da olamayacağını söylemektedir. Buna rağmen Sadak, bu kelimeyi Moskova radyosunun Türk vatanseverlerine reva gördüğü bir iltifat olarak sık sık dillendirirken, Tan gazetesinin yayınlarında da tıpkı Moskova radyosuna benzer bir yayın tarzı sergilediğini belirtmektedir. Ardından Sertel'in komünistliği suç olarak nitelendirmemesi karşısında, Sadak, milli değil yabancı bir merkeze bağlı olması ve oradan emir alan komünistliğin, inan ve meslek olduğu için rejimi yıkmaya, memleketin hürriyet ve istiklalini tehlikeye düşürmeye çalışmasından kaynaklı, Türkiye'de propagandasının bile en ağır suçlardan biri olarak kabul edildiğini aktarmaktadır. Buradan hareketle, propagandası yapılarak rejimi yıkmaya çalışan her türlü akımın Türkiye'de yerleşmemesi gerektiğinin altını çizen Sadak yeni partilerin doğması yolunda kanunları değiştiren TBMM'nin bu değişimleri yaparken irtica kadar kızıl ihtilale de imkân tanımayacağını ilave etmektedir: *"Ne faşistlik ne komünistlik."*[81]

Sovyet radyosu kanalıyla faşistlikle özellikle suçlanan gazetelerden biri de Yeni Sabah gazetesi olmuştur. Gazetede çıkan imzasız başmakale, Sovyetlerin faşist damgası vurarak işgal ettikleri bölgelerde, emellerine ulaşmak amacında bulunmasına dikkat çekerek, bu duruma net yanıt vermiştir: *"Hiçbir propaganda bizi tuttuğumuz bu kararlı yoldan alıkoyamaz. Türk kamuoyu kendi içişlerine yabancıların fazla burun sokmalarına ne müsaade ne de tahammül eder. Moskova spikerinin hoşuna gider veya gitmez hakikat budur. Bu noktanın açıkça bilinmesinde zarar değil fayda vardır. Hele bugünkü hava şartları içinde radyo sesleri biraz kısılmalıdır. Bir Fransız atasözü "kömürcü evinde hâkimdir der.""*[82]

Aslında basında çeşitli yorumlara yol açan Sovyetler Birliği'nin Türk-Rus dostluk anlaşmasını bozarak İkinci Dünya Savaşı içinde değişen haller ve şartlara uygun yeni bir anlaşma yapmak istemesi iki ülkenin karşılıklı münasebetlerinde bir boşluk yaratmıştır. Ardından yeni bir anlaşmanın ilk şartı olarak Rusya'nın Türkiye'den toprak tavizi başta olmak üzere, Boğazlar'da Sovyetler Birliği'ne üstün bir mevki verilmesini teklif ettiği hakkında ortaya çıkan bazı haberler kamuoyunda bu boşluğu, buhrana dönüştürmüştür. Vakit'te yazan Asım Us, bu buhran etrafında Türkiye'nin kendisi hakkında Rus kaynaklarından zaman zaman akseden bazı tatsız sözleri şimdiye kadar hep duymamazlıktan geldiğini aktarmaktadır. Ancak Us, şimdilerde Moskova radyosunun Türk halkına ve Türkiye'nin bağımsızlığına yönelik saygısızlığı örnek teşkil edecek yayınlarda bulunmasından kaynaklı, Türklerin, Türkiye ile Rusya arasında bugün açık bir düşmanlık olmamakla beraber dostluk denilen şeyin de sadece sözden ibaret gördüğünü kaydetmektedir. Böylece iki ülke arasındaki münasebetin yeni bir safhaya girdiğini aktaran Us, İngiltere'nin müttefiki olan Türkiye'nin aynı zamanda, Boğazlar'da da Montreux Anlaşması'na bağlı bulunmasından kaynaklı, bu iki vesikada da imzasına sadık kalmak, arazi bütünlüğü ve bağımsızlığını mahfuz tutmak şartıyla, Rusya'ya karşı eski dostluğunun yeniden teminatını vermeye hazır olduğunu söylemektedir. Yazara göre bu iki şekilde olabilir:

"i. Ya Türkiye, İngiltere ve Rusya bir üçlü ittifak yaparlar, bu ittifak ile aynı zamanda Karadeniz ve Akdeniz emniyeti sağlanır.

ii. Ya da Türkiye ile İngiltere arasında yapılmış olan anlaşmada da Rusya için olduğu gibi Türkiye ile Rusya arasında bir ittifak anlaşması yapılır ve bu anlaşmaya İngiltere için

81 Necmeddin Sadak, "Ne Kara İrtica, Ne Kızıl İhtilal", *Akşam*, 25 Haziran 1945, s. 1-2.
82 İmzasız, "Atlantik Misakı" *Yeni Sabah*, 30 Haziran 1945, s. 1.

bir ihtirazı kayıt konur. Bunun dışında Rus dostlarımızın her iki taraf menfaatlerini daha iyi sağlayacak bir formül hatırlarına geliyorsa lütfen bildirsinler."[83]

Makalesinden de anlaşılacağı üzere Us, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin ne şekilde düzenlenebileceğini kamuoyuna aktarmıştır. Buna göre Us Türkiye'nin her zaman Karadeniz ve Akdeniz'de eşzamanlı olarak güvenliğinin sağlanmasını için Türkiye, İngiltere ve Rusya arasında üç taraflı anlaşma imzalanmasını ortaya atmaktadır. Bunun yanı sıra Us, Türkiye ve Rusya arasında İngiltere'yle ilgili değişikliğin yer aldığı Türk-İngiliz antlaşması gibi bir Türk-Rus ittifak anlaşmasının imzalanması gerektiğini yazmıştır. Boğazlar konusunda ise Us, bu meselenin gözden geçirilmesinden yana olduğunu ancak burada asıl uyuşmazlığın Rusya ile İngiltere arasında bulunduğunu ve bu nedenle de Türkiye'nin her iki görüşü bir araya getirmesini belirtmektedir.

Türkiye'ye yönelik birtakım taleplerde bulunan *"Sovyet Rusya İkinci Dünya Savaşı kapsamında parlak zaferinin temin ettiği kazanç yolunda duracak mı, durmayı bilecek mi?"* sorusunu yönelten Sadak, Sovyet Rusya'nın dünya siyasetinde büyük bir rol oynayacağından emindir. Ardından Sadak, Rusya'nın elindeki orduları ve silahları bir sulh vasıtası yerine tahakküm vasıtası olarak kabaran iştahları için kullanmaları neticesinde, Hitler istilasından ve Nazi belasından kurtulan milletlerin bu sefer başka emperyalist emellere ve zıt ideolojilere kurban gitmesi ihtimaline dikkat çekmektedir. Rusların bu yolu tercih etmesinin ise hem Atlantik demecinin çeşitli hürriyetlerine hem de San Francisco da elli milletin imzaladığı güven andına uymayacağını aktaran Sadak, bu nedenle Üçler Konferansı'nın sonuçlarını beklemektedir.[84]

Fark edileceği üzere, Boğazlar meselesi çerçevesinde çıkan haberlerin çoğuna göre, yakında toplanacağı söylenen Üçler Konferansı'nda Boğazlar meselesinin mutlaka görüşüleceği kamuoyuna aktarılmıştır. Bu bağlamda, Paris'te çıkan Auore gazetesi, Boğazlar meselesini yorumladığı başmakalesinde, bunun sadece Rus-Türk ihtilafı olmayıp, tıpkı Orta Doğu meselesi gibi, milletlerarası bir mesele teşkil ettiğini şöyle dile getirmiştir: *"Boğazlar gibi milletlerarası mesele her halde Ankara'da değil, daha ziyade Berlin'de ele alınacaktır ve temenni ederim ki halledilsin. Zira bu mesele, safhalarının endişe ile değilse bile dikkatle takip edilmemesi imkânsız olan bir müzakere konusudur. Ve gelişme şeklinden üç büyüklerin barış için gerekli bir uzlaşmaya doğru mu, yoksa harbi doğuracak ihtilaflara mı doğru gittikleri belli olacaktır."*[85]

İngiltere'de haftalık çıkan Economist dergisi Rus talepleri hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştır:

> *"Moskova hükümeti geçen martta Türkiye ile olan eski anlaşmasını bozduğu zaman, bu hareket, genellikle Boğazlar anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini talep etmek yolunda ilk adım olarak yorumlanmıştı. Ankara'dan gelen haberler, bu tahminde isabet edildiğini göstermektedir. Fakat mesele bu kadarla kalmamıştır. Yeni Rus tekliflerinde Kafkasya'daki hudutlarda bir değişiklik yapılması ve 1921 anlaşmasıyla Türkiye'ye bırakılmış olan Kars ve Ardahan vilayetlerinin, Sovyet Rusya'ya iade edilmesi hususunda da telkinlerde bulunulmuştur. Anadolu yaylasının kuzeydoğu eteğine hâkim bir kale olan Kars hem strateji, hem de milli hissiyat bakımından Türkiye için çok kıymetlidir. İngiliz-Sovyet anlaşmasının hükümlerine göre, akit taraflardan hiçbirinin kendi arazisini genişletmeyeceği Sovyet teminatını Moskova hükümetine hatırlatması için Türkiye, müttefiki İngiltere'ye müracaat ederse acaba ne olacaktır? Boğazlar anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi keyfiyeti ise, içinde diğer alakalı devletlerin de bulunduğu daha geniş bir bölgeyi ilgilendirmektedir. Meselede bilinenden ayrı, derin bir mevzuu da*

83 Asım Us, "Türk-Rus Dostluğu Hangi Şartlar İle Yenilenebilir?", *Vakit*, 30 Haziran 1945, s. 1, 4.
84 Necmeddin Sadak, "Durmayı Bilmek", *Akşam*, 1 Temmuz 1945, s. 1.
85 Akşam, 2 Temmuz 1945, s. 1.

vardır. Harpte elde edilen yeni tecrübeler göstermiştir ki, bir anlaşmanın ne kadar onurlu hükümleri olursa olsun, Ege Denizi'ni ve hava üslerini kontrol etmeyen her Karadeniz devleti için böyle bir anlaşma hükümsüz mahiyettedir. Öyle görünüyor ki Rusya, bu neticeye varmış ve Boğazlar'da üs istemiştir. Fakat bu gibi teklifler eski "Şark Meselesi" ni tekrar ortaya çıkarmaktadır. Bu meselenin incelenmesi uygun bir tavsiyedir. Zira aksi takdirde, bu noktada, Polonya meselesinde olduğu kadar ihtilaf çıkması ihtimalleri mevcuttur."[86]

Anlaşılacağı üzere İngiliz basınının açık bir biçimde Rusların Türkiye'ye yönelik taleplerini emperyalist tutkular şeklinde ele almasında Deringil'e göre *"şaşılacak"* bir durum yoktur. Çünkü Türkiye, İngiltere'nin yaşamsal çıkarlarını koruyan ülke konumuyla *"feda edilemez"* kategorisine dâhildir.[87]

Bu mesele etrafında Türkiye'nin dış siyasetinin ne olacağına ilişkin 10 Temmuz 1945 tarihinde CHP Parti Grubu, Tekirdağ milletvekili Faik Öztrak'ın başkanlığında toplanmıştır. Oturumun açılmasının ardından Başbakan Şükrü Saracoğlu, ülkeyi ilgilendiren dış meseleler hakkında bilgi vermiş, daha sonra söz alan vekiller de Başbakanın beyanlarını ve hükümetin milli hak ve menfaatlere tamamen uygun nitelendirdikleri dış siyaseti takdir etmişlerdir. Daha sonra ise Ankara milletvekili Mümtaz Ökmen tarafından *"Hükümetin takip ettiği siyasetin, memleketin menfaatlerine tamamıyla uygun, isabetli ve yerinde görüldüğünden, bu siyasette devamın grupça uygun görülmesinin karar altına alınmasına"* dair takrir okunarak oya sunulmuştur. Grup üyeleri de bu takriri ittifakla kabul etmişlerdir.[88] Ancak kabul edilen takrir hakkında kamuoyuna basın vasıtasıyla bilgi verilmemiştir.

Buradan hareketle Sertel, dış basında çıkan, Rusya ile Türkiye arasında fesih edilen eski antlaşmanın yerine bir yenisinin yapılması için Sovyetlerin, Türkiye'nin hükümranlık haklarıyla bağdaşmayan bazı isteklerde bulunduğunun anlaşıldığını ancak bu tekliflerin mahiyeti hakkında açık bir fikir edinmenin mümkün olmamasının yanı sıra, Türk milletinin hiçbir şey bilmediği için Türk basının da doğal olarak fikrini söyleyemediğine dikkat çeken bir durum değerlendirmesi yapmıştır:

"Eğer Ruslar, Türkiye'ye, hükümranlık haklarına tecavüz teşkil edecek tekliflerde bulunmuşlarsa, yapılacak şey basittir. Gerek Atlantik Anayasası gerek Birleşmiş Milletler beyannamesi ve gerek dünya teşkilatı yasası bütün milletlerin hükümranlık haklarını garanti altına almıştır. Bu vesikalara imza koyan devletler, bütün milletlerin hükümranlık haklarına riayet ve hürmet edeceklerini ve hiçbir millet aleyhine arazilerini genişletmeyeceklerini taahhüt etmişlerdir. Rusya bu taahhütlere aykırı bir harekette bulunmuş ve Türkiye'nin arazi bütünlüğüne ve hükümranlık haklarına tecavüz etmek isteğini göstermişse, saldırganı bütün dünyaya teşhir etmek en doğru hareket olur. Türkiye'nin saldırgana karşı kullanabileceği en kuvvetli silahı budur."

Sertel ayrıca, Türkiye bir tehlike karşısında ise bunun Türk halkına anlatılması gerektiğini de faydalı bulmaktadır. Partinin Grup içtimaında yapılan açıklamanın da Türk halkını aydınlatmaya yetmediğini, bütün dünya matbuatının açıktan açığa münakaşa ettiği Türk davası hakkında Türk kamuoyunun daha fazla karanlıkta tutulmasına karşı bulunan Sertel, Türk milletinin bir an önce kendisine ait meseleleri yabancı kaynaklardan öğrenmek mecburiyetinden kurtarılması gerektiğine kanidir.[89]

Akşam'da yazan Sadak da kaleme aldığı makalesinde, Tan gazetesini eleştiren bir değerlendirme yapmıştır: *"Bu mesele hakkında dünya efkârı ne biliyorsa Türk milleti*

86 "Rusya'nın Taleplerine Dair", *Akşam*, 4 Temmuz 1945, s. 1

87 Deringil, *a.g.e.*, s. 261.

88 "Başbakanın Demeci Alkışlarla Karşılandı", *Ulus*, 11 Temmuz 1945, s. 1.

89 M. Zekeriya Sertel, "Herkes Biliyor, Yalnız Türk Milleti Bilmiyor", *Tan*, 12 Temmuz 1945, s. 1-2.

de onu, aynı yollardan öğrenmiştir. Eğer Türkiye hükümeti bir harekete teşebbüs etmiş, başkalarından bir şey istemiş olsaydı ve bu yüzden herhangi siyasi bir hadise doğsaydı efkârı aydınlatmak Türkiye hükümetine düşen bir vazife olurdu. Rusya'nın Türkiye'den istedikleri hakkında dünya ve memleket efkârını aydınlatmaya lüzum görenler varsa bunu Sovyet hükümetinden istemelidirler."

Yine Sadak, Tan'ın Türkiye'nin geçirdiği günlerin vahametini bilmediğini ya da bunu istismar ettiğini belirterek, gazeteyi eleştirmekle beraber, konuyla ilgili devletler dışında her yerde milletler neyi biliyorsa, Türk milletinin de onu bildiğini aktararak, zaten herkesin bildiğinin de dünya gazetelerindeki yazılanlar olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer taraftan nazik konuşmaların en buhranlı safhalarında resmen açığa vurulmamasının en doğru hareket olduğunu aktaran Sadak, zaten zamanı gelince Türk milletinin herkes gibi her şeyi hükümetin ağzından öğreneceğine dikkat çekmektedir: *"Türkiye hükümetinin, henüz ne olduğu, neye varacağı, ne şekil alacağı belli olmayan meseleler hakkında, dost kalmak, dostluğunu ilerletmek istediği bir memleketle konuşmalarını açığa vurması siyasi nezakete ne derece uygun olur bilmeyiz, fakat Türkiye hükümetinden böyle bir şey istemek onu, içinden zor çıkılır durumlara sokmak arzusundan doğmuş değilse, iki devlet arasında çıkan buhranın gerektirdiği dikkat ve hassasiyeti bilmemezlikten ileri gelebilir."*[90]

Sovyet Rusya'nın kısa bir zaman önce fesih ettiği ve ardından değişen şartlara göre yenisini yapmak üzere Türkiye'ye dönük Boğazlar'da üs istediği, Trakya'da ve doğu illerinde bazı toprak değişikliklerine taraflı olduğu hakkında yabancı gazetelerde çıkan haberler üzerine, Nadir Nadi ise şunları söylemektedir: *"Eğer Sovyet hükümeti Türkiye'ye resmen birtakım tekliflerde bulunsaydı, gerekli cevabı Moskova'ya gönderirken Cumhuriyet hükümeti kamuoyunu da aydınlatmak vazifesini herhalde geciktirmezdi. Fakat yukarıdaki şayialar baştanbaşa uydurma olsaydı, bunların şimdiye kadar Sovyet komşularımız tarafından yalanlandığını okumamız gerekirdi."*

Yukarıdaki yorumundan yola çıkarak, ortada aydınlanmamış bir durumdan başka henüz müspet bir manzara da bulunmadığını ilave eden Nadi, dünya barışının da temellerini ilgilendiren Türk-Rus münasebetlerinin geleceğinin de belirleyici temelin her şeyden önce Moskova hükümetinin niyetine bağlı bulunduğunu ifade etmekte fakat Sovyetlerin emperyalist iddialarına da inanmak istememektedir.[91]

Diğer taraftan hükümetin takip ettiği dış siyasetin vekillerce ittifakla kabul görmesinin ardından, bu siyaset çerçevesinde San Francisco'da bulunan Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Hasan Saka Londra'ya gitmiştir. Türk-İngiliz görüşmeleri çerçevesinde, Hasan Saka'nın Londra'da bulunduğu süre içerisinde önemli görüşmeler yapması Londra çevrelerinde beklenmekte özellikle de son zamanlarda gündemi işgal eden Rus-Türk anlaşmasının yenilenmesi ve Boğazlar rejiminin beklenen tadiline ilişkin meselelerin müzakere edilmesi muhtemel bulunmaktadır.[92] Özellikle Türk hükümeti Amerika'nın tutumuna dikkat kesilmiştir. Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson ülkesinin Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporda Türkiye'ye karşı ileri sürülen Sovyet taleplerinin savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerin tanzimi ilkelerine aykırı olduğuna daikkat çekerek Washington'un bu konuyla yakından ilgilenmesi gerektiğini vurgulamıştır.[93] Nitekim Saka Londra'da Amerika'nın Londra Büyükelçisi J. G. Winant ile de bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme ile ilgili olarak Winant, Amerika Dışişleri Bakan Vekili Joseph Grew'e gönderdiği telgrafta, Türk-Sovyet ilişkilerine dair son gelişmeleri özetlemiştir. Telgrafta Rusların Türkiye'ye yönelik taleplerinden bahseden Saka'nın ayrıca Rusya'nın Türkiye'den yeni bir politik yönelme beklediği belirtilmiştir. Molotov'un Sarper'le gerçekleştirdiği görüşmede Polonya

90 Necmeddin Sadak, "Türkiye-Sovyet Rusya Münasebetleri Dolayısıyla Yanlış ve Şüpheli Görüşler", *Akşam*, 14 Temmuz 1945, s. 1-2.

91 Nadir Nadi, "Bir Milletten Toprak İstemek", *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1945, s. 1.

92 "Türk-İngiliz Görüşmeleri", *Tan*, 11 Temmuz 1945, s. 1.

93 Hesenli, a.g.e., s. 169

örneğini verdiğini ve onlar gibi Türkiye'nin de bir anlaşmaya razı olmasını söyleyen Saka, bu durumun Türkiye'nin fiilen Rusya'ya ilhakı anlamına geleceğine dikkat çekmiştir.[94] Zaten daha öncesinde de İngiliz elçisi Balfour da Grew'i ziyaretinde, kendisine İngiltere hükümetinin Moskova'daki Büyükelçisi A. C. Kerre'in gönderdiği talimat hakkında bilgi vermiştir. Talimat şöyledir:

> *"Türkiye hükümeti, Sovyet-Türk görüşmeleri konusunda İngiltere hükümetiyle istişare etmiştir. İngiltere hükümeti, Sovyet hükümetinin toprak ve Boğazlar'da üs istemesini sürpriz olarak karşılamıştır. Bu istekler sadece Sovyet-Türk konuları sayılmazlar. Birinci istek Dünya Teşkilatı Birleşmiş Milletler bakımından düşünülmelidir. İkinci istek, çok taraflı Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesine ilişkindir. Yalta'da Sovyet hükümetinin Montreux Sözleşmesi'nin değişmesi konusunda Türkiye hükümeti ile temas etmeden önce Amerika ve İngiltere hükümetleri ile istişare etmesi kararlaştırılmıştı. Mareşal Stalin, Türkiye'nin bağımsızlığını ve ülke bütünlüğünü değiştirecek bir harekete geçmemeyi ve Türkiye hükümetine güvence vermeyi kabul etmişti. Bu yüklenimler açısından İngiltere hükümeti, Sovyet basın ve radyosunun son zamanlarda Türkiye aleyhindeki kampanyasını büyük bir sürpriz olarak karşılamıştır. İngiltere hükümeti son gelişmeler hakkındaki görüşlerinin Sovyetler hükümetince bilinmesini ve sorunun bütünü ile Üç Büyükler toplantısında tartışılması gerektiğini bildirir."* demiştir.[95]

Bu arada Londra'da bulunan Hasan Saka'ya gazeteciler birtakım sorular yönetmişler, karşılığında bakan Türk görüşüne göre, Boğazlar'ın istikbali ile Türk-Sovyet paktının tadili meselelerinin ayrı olarak tetkik edilmesi gereken birbirinden farklı iki mesele olduğunu açıkça beyan ettikten sonra şöyle demiştir: *"Türkiye için bir hudut tadili veya arazi tavizleri meselesi bahis mevzuu değildir. Boğazlar'ın durumu Montreux Antlaşması'yla tayin edildiğinden herhangi bir değişiklik Milletlerarası bir hal suretine ulaştırılması gereken bir meseledir."*[96] Saka, Montreux Sözleşmesi'nin değişen dünya şartlarına uygun biçimde değiştirilmesi konusunda hazırlanacak herhangi bir yeni rejimin "Türkiye'nin hükümranlık haklarını ve Karadeniz'e sahili bulunan devletlerin emniyetini, geçit haklarını" dikkate alması gerektiğinin altını çizmiştir.[97]

Akşam gazetesinin Paris'te bulunan hususi muhabiri, Londra'dan Paris'e gelen haberleri şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Boğazlar ve Türk-Sovyet Dostluk Paktının yenileştirilmesi meseleleri, İngiliz kamuoyunun başlıca meşguliyetini teşkil etmektedir. İngiltere, Boğazlar meselesinde, Birleşik Amerika'nın yardımını temin hususunda kuvvetle ısrar edecektir. Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Londra'daki ikametini uzatacağına dair olan haberler doğrulanmamıştır. Hasan Saka, pazartesi günü (16 Temmuz) Londra'dan hareket edecektir. Ayrıca Paris gazeteleri, Hasan Saka'nın Türk görüşünü açıklayan beyanatına büyük ehemmiyet vermekte, fakat tefsir yürütmemektedir."*[98]

Akşam gazetesinin bu kez Londra'da bulunan hususi muhabiri, buradaki Hasan Saka ve heyetinin 19 Temmuz Perşembe günü vapurla Türkiye'ye hareket edeceklerini bildirmektedir. Aynı muhabir, İngiliz siyasi yetkilileriyle görüşen Hasan Saka'nın temaslarına devam ettiğini, ancak Potsdam Konferansı'nın neticesi beklendiğinden, bu görüşmelere fazla ehemmiyet vermemek gerektiğini bildirerek şöyle devam etmektedir:

94 Bilge, *a.g.e.*, s. 278-279.
95 Bilge, *a.g.e.*, s. 278.
96 "Dış Bakanın Yaptığı Demeç", *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1945, s. 1.
97 Erden, a.g.m., s. 261.
98 "Hasan Saka Bugün Londra'dan Ayrılıyor", *Akşam*, 16 Temmuz 1945, s. 1.

"Esasen Hasan Saka da uzun müddetten beri Ankara'dan ayrılmış bulunduğundan hükümetle temas etmek istemektedir. Londra siyasi çevrelerine yeni temasların ağustos ayında başlayacağını tahmin etmektedirler. Buradan bildirildiğine göre Türk-İngiliz görüşmeleri, Orta Doğu meseleleri hakkında yabancı gazetelerde çıkan haberler bilerek yanlış olarak verilmektedir. İngiltere Hasan Saka'nın ziyaretine ve müttefiki Türkiye'yi hayati surette alakadar eden meselelere çok büyük ehemmiyet vermektedir. Anlaşıldığına göre İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Boğazlar ve Tanca meselesinin birlikte görüşülmesini istemekte, Sovyetler Boğazlar işinin milletlerarası görüşülmesi prensibini kabul etmezse Sovyetler Birliği'nin Tanca meselesinin müzakeresine iştirak edemeyeceği değerlendirmesinde bulunmaktadır."[99]

Hasan Saka ve heyeti Türkiye'ye dönmeden 17 Temmuz'da Potsdam'da toplanan Üç Büyükler görüşmesinde ele alınan önemli konulardan biri Türk Boğazları'nın durumudur. Mezkûr meseleye Sovyetler Birliği'nin sadece Türkiye ile kendisini ilgilendiren iki taraflı bir sorun biçiminde yaklaşması ve Boğazlar'da deniz ve kara üsleri istemesi geniş tartışmalara neden olmuştur.[100] Boğazlar meselesini gündeme taşıyan Churhill, son Sovyet isteklerinin ve Sovyet basınının Türkiye'ye karşı hücumlarının bu ülkeyi korkuya sevk ettiğini, Rusya'nın Boğazlar meselesini Türkiye ile baş başa kalarak çözümlemeye çalışmak istemesini uygun bulmadığını ifade etmiştir.[101] Yani İngiltere, Sovyetlerin Boğazlar'da üs sahibi olmasına razı olamayacağını ve bu konu çerçevesinde Türkiye üzerine baskı yapamayacağını öne çıkarmıştır. Churchill'in bu görüşüne Truman da katılmıştır.[102] Molotov ise cevabında, Türkiye'nin kendisinin Rusya ile bir ittifak için harekete geçtiğini, karşılığında Rusya'nın da sınırlarda değişiklik talebi etrafında Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesini ileri sürdüğünü aktarmıştır. İlaveten Rusya'nın Boğazlar'da üs elde etmek üzere Türkiye ile anlaşmak istemesinde de bir gariplik bulunmadığını söylemiştir. Molotov'un açıklamaları doğrultusunda Churchill İngiltere'nin Türkiye'yi bu Sovyet isteklerini kabule zorlayamayacağını söylemiştir.[103] Truman ise Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik toprak taleplerinin sadece bu iki devleti ilgilendirdiği yorumuyla sorunun iki devletçe çözülmesi gerektiğini öne çıkarmıştır. Diğer taraftan Boğazlar meselesinin sadece Amerika Birleşik Devletlerini değil bütün dünyayı ilgilendirmesinden dolayı Türk Boğazları için düzenlenecek yeni rejime Amerika Birleşik Devletleri'nin de katılması gerektiğini ilave etmiştir.[104]. Son olarak Potsdam'da, hem İngiltere'nin hem de Amerika'nın Türk toprağı Boğazlar'a Sovyetlerin yerleşmesine göz yummak istememesinden kaynaklı, her üç devletin Boğazlar hakkındaki görüşlerini ayrı ayrı Türkiye'ye bildirmeleri kararı çıkmıştır.[105] Neticede Sovyetler Birliği'nin Boğazlar konusundaki girişimleri herhangi bir sonuç doğurmayacaktır. Bu nedenle Müttefikler, yenik devletlerle barış antlaşmalarını hazırlamak üzere bir Dışişleri Bakanları Komisyonu'nun teşkil edilmesi kararına vardılar.[106] 11 Eylül 1945'te Londra'da toplanan üç ülkenin Dışişleri Bakanları Boğazlar meselesinin yeniden ele almışlardır. Boğazlar'la ilgili olarak Türkiye ile ABD ve İngiltere arasında bu zaman aralığında sözlü ve yazılı görüş alışverişleri devam ederken Rusya hem gelişmeleri uzaktan izlemiş hem de Türkiye üzerinde baskısını artırmıştır.[107] Bu gelişmeler konumuz dışında kaldığı için üzerinde durmuyoruz. Anlaşılacağı üzere Potsdam'da Boğazlar konusu üzerinde yapılan görüşmeler kesin bir neticeye varmamış, bu nedenle de Sovyetler, Türkiye üzerindeki baskılarını uzun müddet sürdürmüşlerdir. Hatta Türkiye'ye yönelik

99 "Hasan Saka Bugün Londra'dan Ayrılıyor", *Akşam*, 16 Temmuz 1945, s. 1.

100 Mehmet Gönlübol, Halûk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitapevi Yayınları, Ankara 1996, s. 195.

101 Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 374.

102 Gönlübol, Ülman, *a.g.m.*, s. 195.

103 Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 374-375.

104 Gönlübol, Ülman, *a.g.m.*, s. 195-196.

105 Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 374-375.

106 Oral, Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2016, s. 217.

107 Gürün, *a.g.e.*, s. 300-301.

bahsi geçen Sovyet notaları Hesenli'ye göre Soğuk Savaş'ın başlamasının belirtileridir. Yani 1945 Haziran ayı boyunca İran Azerbaycanı ile Sovyet Azebaycanı'nın birleştirilmesine dair Sovyet planları Türkiye'ye karşı toprak iddialarıyla eş zamanlı yürütülmüştür. Bu durum Sovyetler Birliği'nin Yakın Doğu'daki strateji çıkarlarıyla uyumluydu. Coğrafi açıdan Kars ve Ardahan'ın İran Azerbaycanı, Güney Kafkasya Cumhuriyetleriyle sınırları olmaları Sovyet toprak taleplerinin gerçekleştirilmesi açısından önemli avantajlar sağlıyordu. Ancak diğer taraftan Müttefiklerin İran ve Türkiye ile ilgili tutumlarındaki farklılıklar Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin soğumasına neden oldu ki bütün bu gelişmeler Soğuk Savaşı beraberinde getirdi.[108] Türkiye ise Sovyetlerin tüm tekliflerini geri çevirerek ilk olarak İngiltere'nin ikinci olarak da ABD'nin desteği ile kendi konumunu korumaya çalışmıştır. Türkiye'nin dış politikada sergilediği bu tutum İkinci Dünya Savaşı sonraki Batı yanlısı yani en başta Amerikan yanlısı ve İngiliz yanlısı dış politikasının nedenlerini de ortaya koymaktadır. Hesenli'ye göre Ankara'nın önerdiği ittifak antlaşması Sovyetler Birliği ile işbirliğini güçlendirebilir ve kendisinin Batı ile olan ilişkilerinde de mesafeli olmasına yardımcı olabilirdi. Ancak Moskova'nın hem Mart hem de Haziran Notaları yapıcı olmayan tutumunu ortaya koyarken, Türkiye'yi, o dönemin tek nükleer süper gücü olan Amerika'nın yanına da itecektir.[109]

Nitekim Türkiye'nin dış siyasetini değerlendiren İnönü; Sovyetlerle Türkiye arasında 1925 Dostluk Antlaşması'nın feshi üzerine, yeni esaslarda ve ciddi olarak iyileştirilmiş bir antlaşma yapmak için bütün gayretlerin sarf edildiğini ancak bu gayretlerin neticesinin alınamadığını aktarmaktadır. Bu olumsuz havaya rağmen gerçeklerin daha iyi anlaşılarak, iyi komşuluk hislerinin üstün geleceğini bekleyen Türk hükümeti, iki memleket arasında iyi münasebetler kurulması ihtimalinden ümidini kesmemiştir. İlaveten İngiltere ile ittifak ilişkisini sürdürmek niyetinde bulunan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen her türlü hadiseden sonra, İngiliz milletinin de kendisiyle müttefiklik ilişkisini sürdürmesini İngiltere adına faydalı bulmaktadır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri ile mevcut ilişkilerinin de artan bir dostluk havası içinde geliştiğini değerlendiren İnönü'nün, Amerika'nın, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın prensiplerini samimi olarak her millet için takip edeceğine dair güveni söz konusudur. Kısacası Türk hükümeti, sahip olduğu bütün komşularının, bağımsız milletler olarak yaşamalarını ve kendileriyle iyi ilişkiler kurmayı isterken, medeni bir millet ve devlet olarak da insanlık ailesinin çalışkan ve faydalı bir üyesi olmaktan başka siyasi bir hedefinin bulunmadığını belirtmiştir. [110]

Sonuç

Çalışmanın şekillendirilmesi için kullanılmış olan yöntem "klasik tarama yöntemi"dir. Bu tarama metoduyla çalışmaya esas teşkil eden döneme ait gazetelerde yer alan haberler ve değerlendirmeler, alan yazında konu ile ilgili temel eserlerle birlikte incelendiğinde, giriş kısmında belirtilen araştırma sorularına yanıt vermemizi sağlayacak bulgulara ulaşılmıştır.

Bu bağlamada, birinci araştırma sorusu kapsamında, Mart Notası sonrası basında yer alan haberler, makaleler değerlendirildiğinde, matbuatta bekle-gör politikasına bağlı kalındığı gözlenmekte ve ekseriyetle İngiltere basınında hadiseyle ilişkili çıkan haberlerin kamuoyuna yansıtıldığına rastlanılmaktadır. Bu durum, nota sonrası savaşın başat aktörlerinden İngiltere'nin mevzuya ilişkin tutumunun öğrenilmek istenmesinde aranabilir. Yine söz konusu dönem çerisinde dünya dengeleri açısından Müttefiklerin birbirlerine ilişkin nasıl bir politika izleyeceklerinin bulanık bir yapı içerisinde bulunmasından kaynaklanabilir. Nitekim Sovyet-Türk Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Rusya tarafından tek taraflı feshedilmek istenmesine ilişkin durumun, Avrupa basını tarafından da savaş sonrası dengenin henüz oluşmadığının bir emaresi olarak addedildiği anlaşılmaktadırBu

108 Hesenli, *a.g.e.*, s. 162-163.

109 Hesenli, *a.g.m.*, s. 17.

110 *Tarihe Düşülen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1 (1Mart 1924-14 Aralık 1987)*, TBMM Yayınları, Ankara 2011, s. 124.

aşamada Türk basınının itidalli davrandığı ve basında İkinci Dünya Savaşı sonrası teşekkül edecek yeni düzende eski anlaşmaların değişebileceği kabul edilmekle birlikte bu değişimin Sovyetler Birliği ile uzun süredir devam edegelen iyi komşuluk ilişkilerini daha da pekiştirecek cihette olması gerektiği fikrinin işlenerek sunulduğu görülmektedir. Bu aşamada bir de Sertel'in İkinci Dünya Savaşı sonrası bölge anlaşmaları temelli yeni denge konseptinin kabul edileceğinden bahisle Türkiye-Rusya ve İngiltere arasında üçlü bir bölgesel anlaşmanın yapılması gerektiğini salık verdiği belirmektedir. Sertel'in böylelikle Rusya'nın güneyden gelebilecek her türlü tehditlere karşı korunabileceği, İngiltere'nin ise Akdeniz bölgesinde kurmak istediği emniyeti garanti altına alacağı argümanını ileri sürmekte olduğu ve bu sayede de bölgede sulhun sağlanabileceği düşüncesini işlediği anlaşılmaktadır. Fark edileceği üzere dönemin basınının, savaş sonrası süreçten Türkiye'nin daha avantajlı bir konum elde edebilmesi için yazarlarca kamuoyuna alternatif yaklaşımlar sunduğu görülmektedir. Nitekim ilerleyen yakın dönemde bu alternatif bakışlar yazarlarca polemik konusuna dahi dönüşecek bir yapı içerisinde karşımıza çıkacaktır.

Özellikle ikinci araştırma sorusu kapsamında ise, basında yer alan değerlendirmelerde farklı bir boyuta geçildiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu boyutta yer alan köşe yazılarında, itidalden uzaklaşılarak karşılıklı faşistlik yaftalamalarına yer verilen daha gergin bir iklime geçildiği gözlenmektedir. Özellikle Tanin'den Hüseyin Cahit Yalçın ile Tan'dan M. Zekeriya Sertel'in ilgili konuda yaptıkları kalem kavgaları dikkat çekmektedir.

Bu durum hiç şüphesiz Rusya'nın Türkiye'nin doğu sınırında değişiklik istemesi, Boğazlar'da üs talebinde bulunması ve Montreux Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini talep etmesi gibi milli yapıyla ve dünya dengeleriyle doğrudan bağlantılı konular üzerinde takip edilecek politikalara ilişkin farklı değerlendirmelerden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda mezkûr tartışmalar günümüz bilgileriyle, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde kurulacak olan iki kutuplu siyasi yapının ilk emarelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Yine bu konuda yapılan tartışmalarda basının, Türkiye'nin konumunda gerçekleşecek değişikliklerin dünya düzeninde de derinden etki meydana getireceği tezini işlemek suretiyle kamuoyuna bilgi aktardığı fark edilmektedir.

Öte yandan yine Sovyet Notaları üzerine basında yapılan tartışmalara bakıldığında, milli bir konuda bilginin hükümet ve organları tarafından değil de yabancı basından duyulması hususunun da tartışıldığı ve bu durumun da kamuoyunda bir korkunun inşasına zemin hazırladığı söylenebilir. Bu hal dönemin yakın gelecekte nasıl şekilleneceğine yönelik kestirim yapmakta zorlanan karar alıcıların kamuoyunu aydınlatmada çekingen tutum geliştirmelerinde aranabilir.

Sonuç itibariyle Sovyet Notaları Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında yürüttüğü ABD, İngiltere, Almanya ve Sovyetler Birliği arasındaki denge politikasını tamamen ortadan kaldıracaktır. Nitekim değişen siyasi gelişmeler neticesinde Türk hükümetinin 1945'ten önceki politikasında Sovyetlerle olan yakın ilişkilerinin yerini savaş sonrasında ABD ve Batı Avrupa olacaktır. İkinci Dünya Savaşı içinde olduğu gibi bu çok buhranlı harp ertesi devrede Sovyet talepleri ile karşı karşıya kalan Türkiye kendi davasının, savaş boyunca müttefiki konumundaki İngiltere ve ABD'nin de davaları gibi kabul etmelerini arzulamış, basını ve diplomasi vasıtasıyla da bir kamuoyu oluşturmaya çaba sarf etmiştir. Böylece Sovyet Notaları ile baş başa kalan Türkiye coğrafi mevkiinden de yararlanarak, infirat politikası içine çekilmekten imtina edecektir. Bu bağlamda dönemin Türk basınında eşik bekçisi konumundaki kişiler uluslararası dengelerin nasıl şekilleneceğindeki bilinmezliği gözeterek hükümetin kontrolü altında yayınlarını sürdürmüşlerdir. Bu yayınlarda notada yer alan isteklerin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkacak olan durumun Ortadoğu'da dengeleri değiştireceğini dolayısıyla da dünya sulhunun savaş sonrası hemen yeniden bozulacağı işlenmektedir.

Kaynakça

1.Süreli Yayınlar (Gazeteler): Akşam, Cumhuriyet, İkdam, Son Posta, Son Telgraf, Tan, Tanin, Tasvir, Ulus, Vakit, Yeni Sabah.

2. Kitap ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Atabey, Figen, "Montreux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk-Sovyet İlişkileri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 4, 2014, ss. 1-11.

Aydın, Mustafa, "İkinci Dünya Savaşı Ve Türkiye, 1939-1945", *Türk Dış Politikası,* C. 1, (Editör Baskın Oran), İletişim Yayınları , İstanbul 2014, ss. 399-479.

Bilge, Suat, *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992.

Çuyev, Feliks, *Molotov Anlatıyor*, Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu- Suna Kabasakal, Yordam Kitap, İstanbul 2010.

Deringil, Selim, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

Erden, Ömer, "II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Rusya'nın Boğazlarla İlgili Talepleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 34, ss. 256-268.

Gönlübol, Mehmet, Ülman, Haluk (1996). "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitapevi Yayınları, Ankara 1996, ss. 191-334.

Gürün, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953),* TTK Yayınları, Ankara 1999.

Güvenir, O. Murat, *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul 1991.

Hesenli, Cemil, "Soğuk Savaş Öncesi Sovyetler Birliği'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne Karşı Toprak İddiaları", *İRS Tarih Bilinci,* 26 Aralık 2012, ss.14-23.

Hesenli, Cemil, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk Sovyet İlişkileri (1939-1953)*, Çev: Ali Asker, Bilgi Yayınevi, Ankara 2011.

Özden, Hakan, *"The Diplomatic Maneuvers of Turkey in World War II, Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 37, Bahar 2013, ss. 91-110.

Sadak, Necmeddin, "Turkey Faces The Soviets", *Foreign Affairs*, Vol. 27, 1948-1949, ss. 449-461.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2016.

Semiz, Yaşar, Akgün, Birol, "Dosluktan Krize: İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk-Rus **İlişkileri",** *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 14, 2007, ss. 239-270.

Tarihe Düşülen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1 (1 Mart 1924- 14 Aralık 1987), TBMM Yayınları, Ankara 2011.

3. Süreli Yayın Makaleleri

Benice, Etem İzzet, "Türkiye Ve Rusya'ya Atfedilen İstekler!", Son Telgraf, 28 Haziran 1945, s. 1, 3.

Ebüzziya, Ziyad. "Sovyetlerin Manasız İstekleri", Tasvir, 28 Haziran 1945, s. 1, 3.

Fenik, Mümtaz Fenik, "Türkiye Ve Sovyetler", Ulus, 8 Nisan 1945, s. 1-2.

İsimsiz, "Atlantik Misakı" Yeni Sabah, 30 Haziran 1945, s. 1.

İsimsiz, "Faşizm Bu Mudur?", Tasvir, 1 Temmuz 1945, s. 1, 5.

İsimsiz, "Moskova Radyosu İle Bir İstanbul Gazetesinin Ağız Birliği", Tasvir, 29 Haziran 1945, s. 1, 3.

İsimsiz, "Rusya ve Türkiye Baş Başa Konuştukları Vakit Daima Anlaşabilmişlerdir", Yeni Sabah, 8 Nisan 1945, s. 1, 5.

İsimsiz, "Sakin Havada Tarrâke" Yeni Sabah, 28 Haziran 1945, s. 1.

İsimsiz, "Sovyet Hükümetine Verilen Cevap", Tasvir, 8 Nisan 1945, s. 1, 5.

İsimsiz, "Türk-Sovyet Dostluğu, İkdam, 9 Nisan 1945, s. 1.

Nadi, Nadi, "Türk-Sovyet Dostluğunun Yarını", Cumhuriyet, 9 Nisan 1945, s. 1, 3.

Sadak, Necmeddin, "Durmayı Bilmek", Akşam, 1 Temmuz 1945, s. 1.

Sadak, Necmeddin, "Ne Kara İrtica, Ne Kızıl İhtilal", Akşam, 25 Haziran 1945, s. 1-2.

Sertel, M. Zekeriya, "Türk Efkârının Aydınlığa İhtiyacı Vardır" (Türkiye Bir Harp Tehlikesi Karşısında Mıdır?), Tan, 28 Haziran 1945, s.1-2.

Sertel, M. Zekeriya, "Bölge Sistemi Ve Türk-Sovyet Münasebetleri", Tan, 11 Nisan 1945, s. 1-2.

Sertel, M. Zekeriya, "Türkiye'nin Harp Sonrası Dış Siyaseti", Tan, 12 Nisan 1945, s. 1-2.

Us, Asım, "Türkiye'nin Sovyetler Birliğine Cevabı", Vakit, 8 Nisan 1945, s. 1, 4.

Us, Asım, "Türk-Rus Dostluğu Hangi Şartlar İle Yenilenebilir?", Vakit, 30 Haziran 1945, s.1, 4.

Uşaklıgil, Ekrem, "Rus Talepleri Karşısında", Son Posta, 28 Haziran 1945, s. 1, 3.

Yalçın Hüseyin Cahit, "Üçüncü Cihan Harbi Tehlikesi Karşısında Türkiye", Tanin, 27 Haziran 1945, s. 1.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Zinciri Koparan İhtiraslar", Tanin, 30 Haziran 1945, s. 1.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Türk-Rus Münasebetleri", Tanin, 14 Nisan 1945, s. 1.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Moskova Radyosunun Hücumları", Tanin, 29 Haziran 1945, s. 1.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Türkiye Orta Şark'ın Belkemiği ve Dünya Sulhunun Son Duvarı", Tanin, 22 Haziran 1945, s. 1.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Zekeriya Sertel'in Makalesine Cevap", Tanin, 1 Temmuz 1945, s. 1.

4. Tezler;

Başarır, Mehtap, "Türk Basınında İkinci Dünya Savaşı (Tan, Ulus, Cumhuriyet, Akşam Gazeteleri Örneği)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2018. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)